

1424

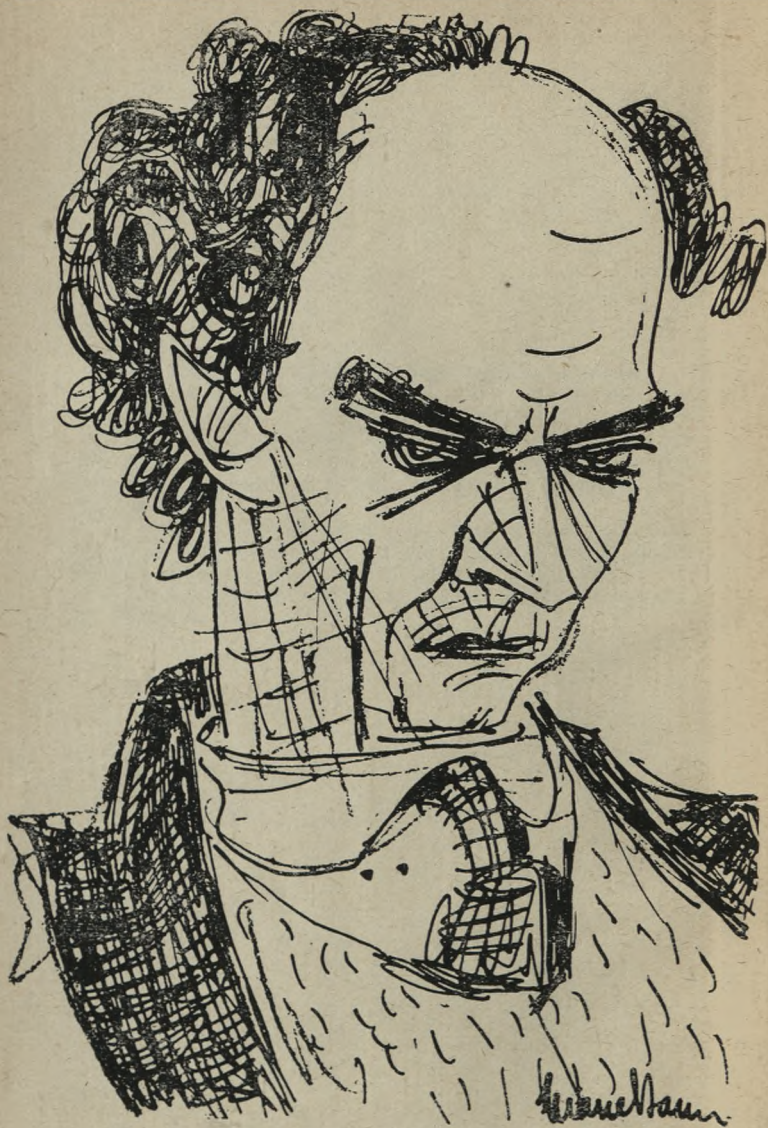
VINUL
DE
VIAȚĂ LUNGĂ

4347

*Această carte s'a tipărit în două formate, și anume:
șaptezeci de exemplare, format mare, sub copertă specială, trase pe hârtie velină vărgată fabricată pentru Editura «Cultura Națională», din care douăzeci și șase de exemplare semnate de autor și nepuse în comerț, numerotate dela A la Z, și patruzeci și patru de exemplare subscrise, numerotate dela 1 la 44;*

formatul mic, pe hârtie de tipar vergé, și zece exemplare, nepuse în comerț, pe hârtie velină vărgată fabricată pentru Editura «Cultura Națională», numerotate dela a la j.

Toate exemplarele cuprind un portret inedit al autorului, de Marcel Iancu.

Coligat!

N. D. COCEA

VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ

524765T

CU UN PORTRET INEDIT DE
MARCEL IANCU

BIBLIOTECA JUDEȚANĂ
— CLUJ —

2
1995

524.765

BUCUREȘTI
EDITURA „CULTURA NAȚIONALĂ”
2, Pasajul Macca, 2
1931

859.0 - 32

859.0 - 1

VIA lui conu Manole Arcașu, așezată pe cea mai înaltă culme a Cotnarilor, se lăsă în vale, până la fântâna Robilor, lungă, dreptunghiulară, vărgată, punctată și împetrițată cu toate nuanțele de verde, ca un covor basarabean. Dela fereastra judecătoriei mele puteam să-i cuprind toate hotarele dintr'o singură aruncătură de ochi. Când făceam scurtă la mână iscăbind hârtii stereotipe, șapirografiate pe hârtie vânătă, cu cerneală palidă, parcă înainte de întrebuițare ar fi fost ieșită de soare și spălată de ploii; sau când simțeam cum molcoma toropeală a vieții de provincie mi se întindea, încet, pe suflet, ca o păclă și-mi păinjenea mintea pe nesimțite, repede mă sculam dela masă, măsuram de câteva ori camera de chibzuire în lung și 'n lat, și mă opream în cele din urmă lângă pervazul ferestrei, cu gândurile risipite încă, dar cu privirile ațintite spre via lui conu Manole.

Firește, via, în ea însăși, n'avea nimic deosebit, nici cine știe ce farmece ascunse,

nici vreun dar misterios care să trezească în inimile oamenilor: reminiscențe, nostalgii, evocări de peisagii familiare sau vișate. Eră o vie, ca toate viile. Un zaplaz înalt, din scânduri de brad văruite, o împrejmuiă din toate părțile. Ici și colo, printre scândurile crăpate sau peste stâlpii putrezi, pe jumătate căzuți la pământ, ramuri nebune de măcieș se înălțau, se încolăceau, împleteau ghirlânzi extravagante, în contradicție flagrantă cu șirurile paralele de butuci înșirați unul lângă altul și unul îndărătul celuilalt, ca un regiment în pas de defilare. Din fericire, monotonia rândurilor de viță altoită eră întreruptă, ca la mai toate viile noastre, în două sau trei locuri. Pe vârful dealului, o duzină de nuci bătrâni stăteau vecinic de strajă, priveghind zarea printre genele lor leneșe și pe sub streășina sprincenelor stufoase. În vale, lângă fântâna Robilor, așezați de-o parte și de alta a porții, care altădată fusese acoperită cu olane și care acum cădeă în ruine, câțiva plopî enormi se înălțau drepți, rigizi, sumbri, fantomatici, ca și cum ar fi avut ei înșiși conștiința intimă că stau de veghe la căpătâiul unui mormânt. Iar spre mijlocul viei, într'o adâncitură de teren, ca într'o scorboră, se ridicau acareturile boierești, pe

trei sferturi îngropate sub tot felul de plante agățătoare și cu hogeagurile țâșnind ca vârfuri albe de minarete din strânsoarea teilor și platanilor îmbrățișați. Mărturisesc fără ocol că spre acareturile acestea îmi fugeau mai ales ochii și-mi sburau gândurile. Nu cunoșteam pe proprietarul lor. De cum debarcasem însă, ajutor de judecător abia ieșit de pe băncile școalei, cu tiuleie sub nas în loc de musteți, la judecătoria din Cotnar, n'auzisem vorbindu-se în jurul meu — și de grefier, și de arhivar, și de judecător și de primar, și de ispravnic, și de medicul plășii, într'un cuvânt de toți fruntașii locali pe cari îi regăseam regulat, de două ori pe zi, în odaia de din dos a crâșmii lui Moș Anghel, poreclită pompos «restaurant», — decât de conu Manole.

Mi-aduc bine aminte că în prima seară când am luat masa împreună, după ce-am fost prezentat amical tuturor celor de față și-am vorbit câte ceva de dumnealor, de mine, de capitala din care veneam și de politica dela centru, deodată medicul plășii ne-a întrerupt plictisit, ca omul pe care nu pot să-l intereseze asemenea nimicuri și, frecându-și mâinele, ne-a anunțat vesel:

— Ceva nou!... dragii mei.

Ca și cum ar fi știut despre ce putea să

fie vorba și că nu se putea să fie vorba despre altceva, toți au tăcut, ciulind urechile. Medicul făcea însă pe misteriosul. Iși micșorà ochii, își lărgè gura într'un surâs până la ceafă, și-și arătà, fără sfială, dinții pe cari îi aveà galbeni ca degetele fumătorilor și negri pe-alocuri ca lumânările de ceară murdărite de muști. Eu singur, nedeprens cu dânsa, îi vedeam urâțenia. Cei-lalți nu vedeau decât vestea așteptată. In sfârșit, după ce mai făcù nazuri câteva momente, le-o destăinui:

— Se petrec lucruri noi la conac! Mi-aș pune gâtul că azi, mâine, peste o săptămână cel mai târziu, o să-l am aici, în podul palmei, ca pe tipsisie.

— Cum?! Ce? De ce?... au exclamat cu toții în cor.

— Deocamdată vă spun numai atât. Așteptați!... Răbdare și tutun!... Tata Nae știe el ce face...

Am aflat numai a doua zi că misteriosul «tata Nae» de care ne vorbise doctorul, erà chiar el, medicul plășii, în persoană. Ceeace am aflat în schimb imediat, cu toate că tot el ne spusese s'așteptăm și să avem răbdare, e că un cunoscut de-al dumnealor, unul conu Manole cum îi ziceau, bătrân de vreo nouăzeci și ceva de ani, proprietar

de vii prin partea locului, om putred de bogat, trăind singur cuc, hursuz, hapsân, ciufut, becisnic, aproape într'o doagă, căzuse sau aveà să cadă bolnav pe mâinile doctorului nostru.

Vestea, cum e și firesc într'un cerc de oameni cari îl cunoșteau cu toții și se cunoșteau bine între dânșii, a făcut o senzație enormă. Unii l-au prohodit creștinește, cu anticipație; alții parcă au răsuflat strașnic de ușurați; cei mai mulți însă, deși îi prevedeau, natural, obștescul sfârșit, păreau totuș extrem de increduli. Judele meu se făcu interpretul acestora din urmă, opinând grav din cap, după o lungă deliberare cu el însuș:

— Nu-mi prea vine să cred... Cum mi-a spus-o din prima zi în care l-am cunoscut, m'ar fi chemat din vreme să-i autentific testamentul.

— La vârsta lui! sări doctorul. Să fim serioși, judecătorule! În lunga d-tale carieră de magistrat, ai văzut mulți bătrâni făcându-și testamentul? Dela șaptezeci de ani în sus cine mai crede că poate să moară!

— Asta-i așa! bătù cu pumnul în masă tânărul locotenent de jandarmi. Eu n'am văzut nici unul. Cu conu Manole însă lucrurile se cam schimbă. Nu știu ce naiba

fabrică!... Și plecându-se spre noi, ne înștiință confidențial: — și azi am primit un denunț la companie că face niște farmece, niște vrăji cum le mai zice, un fel de scamatorii drăcești ca să strângă averi și să-și lungească viața. Ce-ar fi, judecătorule, dacă i-am face o descindere și l-am strânge și noi, nițel, în chingi?

Judecătorul se uită speriat în jurul lui:

— Bine că nu ne-a auzit cineva! Te-ai gândit mult?!... o descindere la conu Manole!...

— Dimpotrivă, rânji doctorul. Lasă-l să fabrice... Lasă-l să beie... Eu mă pricep în meserie. Ascultați-mă pe mine: astea o să-i grăbească moartea.

La rândul lui, grefierul, jignit și el probabil în sentimentul lui de justiție față de cei mari și puternici, de propunerea locotenentului și, pe de altă parte, din condescendență față de jude, se crezù obligat să-i sprijine părerea:

— Eu l-am văzut săptămâna trecută. Treceà prin dreptul judecătoriei. Mi s'a părut mai sănătos ca totdeauna.

— Săptămâna trecută! exclamă victorios doctorul. Dar într'o săptămână și-un om sănătos tun, ca mine și ca d-ta, poate să deà ortul popii; necum un hodorog bătrân!

Perspectiva asta intempestivă, căzută printre meseni între două vârste, le posomorî deodată frunțile. Vreun sfert de ceas, rînd pe rînd, pe întrecutele, au filozofat asupra vieții și asupra morții.

— Ce este și viața asta? domnule! se întrebă profund primarul.

— Nici nu știi când te paște moartea! cugetă adânc subprefectul.

Un al treilea ilustră concret teoria cu un caz recent de moarte subită, în toiul unei nunți:

— Cine-ar fi spus, când veneau chiuind la chef, c'or să plece bocind îndărătul unui dric!

Apoi, din filozofie în realitate, din amintiri în anecdote, reveniră iavaș-iavaș, de unde plecaseră, adică la cazul conului Manole.

M'așteptam la niscaiva confidențe pasionante. Aluziile ofițerului de jandarmi îmi ațâțaseră curiozitatea. De când eram copil mă dădeam în vînt după poveștile cu comori, cu vraci, cu descântece, cu babe slute ca muma pădurii cari ascundeau în sipete lungi ca sicriile și adânci ca iadul, printre capete de mort și oase de lilieci, un firicel din iarbă fiarelor. Mai târziu, visasem cu alhimiștii, suferisem cu martirii inchiziției,

sperasem și desnădăjduisem în laboratorul doctorului Faust.

Ce-ar fi, îmi spuneam în mine, dacă acum, și tocmai aici, în casa unui bătrân boier din fundul Moldovii, aș descoperi ceea ce căutasem zadarnic în basmele copilăriei și în cărțile poezilor!

Din nefericire, noii mei conmeseni aveau alte motive, mai temeinice decât ale mele, ca să se intereseze de viața conului Manole. Pe ei îi preocupau lucruri mai practice. Vreme de vreo două ceasuri n'au făcut altceva decât să-i scotocească, să-i scormonească și să-i socotească bogățiile. Adunau, scădeau, înmulțeau, împărțeau, greșeau, o luau de-a capăt, și pe măsură ce se adăugau viile, moșiile, pădurile, cirezile de vite și turmele de oi, livezile, prisăcile, iazurile și orătaniile de tot felul, ochii le ieșeau din cap și fețele li se aprindeau ca focul. Ridicând brațele cu palmele deschise, judele se întrebă cine o să moștenească atâta bănet, fiindcă n'avea nici copii, nici rude apropiate sau măcar depărtate; primarul trăgea nădejde că partea cea mai frumoasă a averii o să revie comunei, — sau Statului, cum îl corectă imediat subprefectul; medicul, arătându-și colții galbeni și negrul de sub unghii, se lăudă că atitica o să rămâie

obștei după ce l-o doftorici el în preajma agoniei; arhivarul își arată mefistofelic geanta amenințându-i că de-acolo o să le vie surpriza testamentului; grefierul bolborosea și el ceva în struna judecătorului; iar toți laolaltă, — deși împărțiți în două tabere, unii ridicându-i în slăvi avuțiile, ceilalți vorbindu-l de rău, așa cum se întâmplă totdeauna față de oamenii cari lipsesc ori depășesc într'o măsură mai mare sau mai mică nivelul comun, — cădeau totuș de acord asupra unui singur punct, exprimat într'o exclamație sonoră ca o înjurătură:

— Ce viață lungă, d-le! Curat al doilea Matusalem...

— Și-a trăit-o! fraților, ne destăinuiă în sfârșit la masa de-a doua zi, primarul, renumit în localitate pentru sgârcenia și, deci, pentru sobrietatea lui. Nu s'a lipsit de nimic. Masă întinsă tot anul. Chefuri la toartă. Femei! Le aducea cu poștalionul dela Viena și din Franția. Până mai anii trecuți avea țiiitoare, ia! o fetișcană dintr'un sat vecin. Nici prințese, nici împărătese, nu erau întolite ca dânsa. Când ieșea pe poarta viei, pocneau harabnicele, chiuiau surugiii, scăpărau pietrele drumului. Boierul n'o pierdea din ochi. Iar ea holbă ochii la noi, cari o știam de când era numai de-o șchioapă,

flămândă și desculță, parcă și-ar fi spus: fă-mă, Doamne, ce n'am gândit, să mă mir ce m'a găsit!... Dar s'a dus și ea, cum s'au dus toate, pe apa Sâmbetei, — fiindcă nici una n'a murit de moarte bună în casa conului Manole, — și cum or să se ducă într'oa bună zi și cele câte-or mai fi la curtea boierească. Or fi? N'or fi? Eu nu mă iau după gura lumii. Gura lumii n'o astupă doar decât pământul. Dar iarăș nici mâna 'n foc nu mi-aș pune-o că boierul nostru s'a făcut, la bătrânețe, ușa de biserică. E drept că nu le mai plimbă în caleașcă. Nu mai chiuiesc surugiii și nu mai clinchetesc zurgălăii. Conul Manole nu se mai arată nici el printre oameni. Porțile viei sunt zăvorite, obloanele ferestrelor sunt trase. Nici țipenie de om, nici sâmbure de lumină nu mai zărești prin preajma casei. Au amuțit și câinii în ogradă. Pe înoptate parcă ți-e și frică să treci singur pe lângă garduri. Ți faci cruce și grăbești pasul. Dar nu poți să nu-ți aduci aminte că pe vremuri răsunau văile de pocnetul puștilor și de cântecele lăutarilor. Pe-atunci vinul curgea gărlă, chimirurile erau doldora de galbeni și, în toiul culesului, femei goale, așa cum le-a lăsat Dumnezeu, — și nu numai fete de gospodari, dar și jupânițe dela Iași, — călcău stru-

gurii în zăcători mari cât heleștaiele. Ehei! ce vremuri! Ia-mi întrebați pe bătrânii târgului!...

— Ce să-i mai întrebăm! interveni plictisit ispravnicul. Cum să-i cauți? Unde să-i găsești? Cine naiba a mai apucat tinerețile lui conu Manole! Și la ce să-i întrebăm, mai la urma urmei. N'avem noi destule belele pe cap? Destui hoți? Destui stricați? Destui asasini în județ? Ne mai trebuie isprăvile unui bătrân satir!

Un murmur lung de aprobare subliniă cuvintele ispravnicului. Fiecare părea acum înfipt mai țeapăn în scaun și, laolaltă, plini pe semne de o vagă răspundere morală, țineau ochii în farfurii. Numai ai mei scilipeau înveseliți. Iscoditori și vioi umblau forfota de colo-colo, lunecau peste fețele de mironosițe pocăite ale mesenilor și se opreau cu insistență, cu speranță, în ochii primarului. Ai primarului erau mici ca două găuri de sfredel, negri ca tăciunii, neastâmpărați ca de viezure, isteți, mucaliți și vicleni. Ochi de primar avar, care-ar mânca bucuros dela alții și-ar bea pe veresie. Cu un mezelic și cu câteva chile de vin, îmi spuneam eu, o să-i scot tot ce are pe inimă și o să aflū mai multe decât ar vrea să spuie. Nu doar că aventurile unui «bătrân

satir», cum se exprimase ispravnicul, mă pasionau mai mult decât se cuvine. Eram prea tânăr pentru asta. Dar aveam curiozitatea misterelor, presentimentul că în viața de provincie evenimentele senzaționale nu dau ghies la ușa omului, o dorință nestăpănită de a iscodi ce ascund ipocriții și de a scandaliză pe semenii mei, și un interes, de care nu m'am dezbărat nici astăzi, pentru trecutul obscur al țării, violent, brutal și savuros în acelaș timp, cu datinele, obiceiurile, apucăturile, moravurile lui patriarhale și instinctele lui primitive cari, din vitregia împrejurărilor, au pierit fără martori și fără istoriografi.

Cum e lesne de ghicit și cum prevedeam și eu, nu mi-a fost deloc greu să ispitesc pe primar în câteva după amiezi de-a rândul, când toată protipendada târgului dormea, așa cum se doarme în provincie, cu pumnii strânși. Aș minți, pe de altă parte, dacă aș afirmă că am avut nevoie de abilități sau de cine știe ce strategie ca să-l determin să vorbească. Dimpotrivă, dela el însuș, fără mofturi, fără introducere, și-a dat drumul gurii. Parcă n'așteptă decât atât. E tot așa de drept însă, cum m'am convins ceva mai târziu, că despre altceva, afară de primărie și de via lui, și de conu

Manole, nici n'ar fi prea știut ce să povestească.

Am aflat așa dar din gura lui că boierul nostru se trăgea din moși-strămoși, în linie dreaptă, din faimosul căpitan de arcași al lui Ștefan cel mare, Gavrilă Huru, pe care Voevodul, după lupta cumplită dela Lipnic, l-a făcut hatman, schimbându-i în nume de faimă arma cu care zdrobise și risipise hoardele tătărești.

De-atunci, din neamul acesta al Arcașilor, au fost mereu, unii vornici, alții pârcălabi, medelniceri, stolnici sau boiernași mai mărunți, unii în divanul domnesc, alții pe la casele și gospodăriile lor; dar în toate vremurile și sub toate domniile, ori de câte ori granițele Moldovei erau încălcate de dușmani, toți Arcașii, dela un capăt al țării la altul, își încordau arcurile și, într'un suflet, alergau la hotare.

Singurul care a dat de sminteală tradiția asta de mai multe ori seculară a fost ultimul lor urmaș, boierul nostru, conu Manole. Tătâne-său, răposatul vistiernic Toader, a făcut pasă-mi-te greșeala, să-l trimeată prea de timpuriu la Paris. Acolo, feciorul de bani gata s'a înhăitat cu tot felul de femei stricate și de haimanale de stradă. În loc să-și vază de carte, s'a apucat de revoluții. S'a

întors în țară odată cu cei dintâi pașoptiști, ridicându-se nu împotriva dușmanilor din afară, ci împotriva stăpânirii dinăuntru; a scăpat de ștreang ca prin urechile acului, ascunzându-se mai întâi multă vreme aci, într'o pârloagă din mijlocul podgoriilor, apoi spălând putina iarăș peste graniță. Dar și'n țară cât stetea nu era de vre-un folos, ci numai ca să facă fapte de rușine și numele familiei de ocară. S'a îndrăgostit astfel de-o țigancă roabă; a luat-o ibovnică în casă, a făcut un copil cu dânsa, și când s'a săturat și de copil și de dragostea țigăncii, unii spun că a pus argații s'o arunce cu copil cu tot în fântâna părăsită de lângă poarta viei, alții că boierul el însuș, cu mâna lui, le-a făcut vânt în fântână, iar primarul, cuminte și prudent, își dădea cu părerea că mai curând era de crezut că țigancă ea singură se aruncase, din greșeală sau de inimă rea. Gura târgului mai spuneă că a trimis pe lumea cealaltă și alte fete, mai de soi și mai de viță, după ce-și bătuse joc de dânsule. Dar gura lumii ce nu hodorogește! Și cine se încumetă să-i puie stavilă sau pripor! Ceeace era purul adevăr, — și primarul ar fi jurat cu mâna pe cruce pentru asta, — e că nimeni nu l-a văzut, cu ochii lui, făcând moarte de om. Nici vecinii, nici

argații, nici țiganii cari, după ce-au fost sloboziți din robie, ar fi putut să vorbească. Ceeace au văzut în schimb; a fost tot așa de rău, dacă nu și mai rău. Boierul adusese în adevăr de prin străinătățile pe unde umblase, sumedenie de cărți. Umpluse pereții cu ele, până în bagdadie.

— Și ce cărți, d-le! făcèa primarul, rîzîndu-i ochii și lingîndu-și degetele. Nici tu evanghelie! Nici tu viețile sfinților! Nici tu carte de gospodărie. Fiîndcă are și el vie, ca noi toți, și moșii, și păduri, și livezi pe deasupra. Ar fi putut să îngrijească de ele, nu să le lase în paragină. Dar cum să-și vază de interese, când toată ziuica lui stă cu capul sprijinit în coate și cu nasul înfundat în cărți. Mi-a căzut și mie una în palmă. Mi-a adus-o, într'o vară, Vlădică-țiganul, un fecior dela curte. Ce-am văzut într'însa, oi spune și morților. Numai femei despuiate, domnule ajutor. Să le vezi, și să nu mai mori. Cum ești matală tânăr, ți-ar lăsa gura apă după ele. Una mai arătoasă și mai mîndră decît alta. Și din față. Și din spate. Și câte două și câte trei la un loc. Unele pe brânci, altele răsturnate, făcînd tot felul de spurcăciuni între ele. Domnul subprefect mi-a spus că astea-s de prin case... cum le mai zice... un fel de case publice...

— Bordeluri?...

— Nu, d-le! protestă indignat primarul. Doar sunt și eu purtat prin lume. Nu mi-a albit păru de geaba. Știu și eu ce-s acelea... Altfel de case... Case libere... Unde muerile stau la vedere...

— Muzee atunci?...

— Așa, d-le! Muzee, bată-le vina. Și că nu-i nici un păcat să le ții în casă, spunea tot d-l suprefect. Dar știu eu de ce mi-a spus el asta! Mă crede prost. Dar am și eu un grăunte de judecată. E ca să tac din gură, să nu dau sfoară 'n țară. Parcă de asta îmi arde mie, să mă pun rău cu stăpânirea; și parcă nu știu eu, ca și dânsul, și mai bine decât dânsul, că limba slujbașului e mare, cât a bouului, dar că nu-i e dat să vorbească. Ehei!... dacă aș putea eu să spun tot ce știu!

Ca să nu-i dau de bănuț, l-am întrerupt.

— Lasă c'o să-mi spui altădată, când ne-om cunoaște mai bine...

— Da' de ce? mă întrebă mirat primarul. Doar și matale ești slujbaș ca și mine. Intre noi putem vorbi în lege. Spune mai bine să ne-aducă încă o oacă din vinul ăsta, că-i tare bun, — dare-ar benghiu 'n el să dea de moș Anghel, că ce face și ce drege și pe unde-l dibuește, numai la el mai e

chip să bei un pahar cinstit de vin, — și să-mi potolesc o leacă setea, că mi s'a uscat beregata de când tot pălăvrănesc. Plătesc eu!

Am protestat cu energie. Am făcut pe ofensatul. L-am înduplecat.

Ca răsplată, în ziua aceea, între câteva ocale de vin vechiu, dar treaz la minte parcă ar fi băut numai apă, primarul mi-a comunicat în mare taină că boierul aveà și-acum câteva fetișcane pe lângă dânsul, numai codănace de câte doisprezece și treisprezece ani, ba unele și mai mici chiar, alese însă pe sprinceană și hrănite de bună seamă ca găștile la îndopat, fiindcă toate păreau fete mari în toată puterea cuvântului, chipeșe, desghețate și durdulii. Cum știa el, primarul, de taina asta, știau de sigur și judecătorul și ispravnicul, și se știa probabil și la centru, în capitala județului cel puțin, dacă nu și în capitala țării. Dar toți tăceau chitic. Nimeni nu suflă o vorbă. Pe nimeni nu-l țineau curelele să se puie în cărcă cu boierul. Puteà conu Manole să le batjocurească, cum susțineau unii; să le ia sângele, ca să întinerească, cum afirmau alții; să le trimeată cu picioarele înainte, cum or fi plecat atâtea altele din casa lui; sau să le pângărească sufletele, sau să le

schingiuiască, sau să le omoare în bățai, nimeni nu îndrăzneà să cerceteze lucrurile mai de aproape și nimeni nu-i pătrundeà sub acoperișul casei, zăvorită ca o temniță și izolată ca o cetate. Ce se petreceà îndărătul zidurilor ei? Cu ce-și omorà vremea conu Manole? Ce făceà cu fetele lui de casă? Numai unul Dumnezeu din cer poate că mai știà, sau Ucigă-l toaca. Cât despre oameni!... De ani de zile boierul nu se mai duceà la nimeni, nu mai primeà pe nimeni. Când se întâlneà cu fruntașii târgului în piață, pe ulițe, sau aici, în crâșmă, la câte-un pahar de vin, băut de-a 'n picioarele, ca la botul calului, conu Manole le vorbeà de câte 'n lună și 'n soare, le povesteà vrute și nevrute de pe vremea lui, plăteà vinul, plăteà gustările, dar ca să-i cheme și pe ei odată la el acasă ca să le deà de băut din pivnițele lui, asta ferească Sfântul!

— Și are vinuri, d-le, nu glumă, oftà amărât primarul. Poți să te plimbi în rădvan cu patru cai prin beciurile viei. Uite mata într'acolo. Cât vezi cu ochii, dela poalele și până 'n muchea dealului, în dreapta, în stânga, de-a curmezișul, se întind pe sub pământ numai beciurile boierești. Și ce polo-boace, d-le! Cât o casă cu două caturi. Și ce

vechime, frățioare! De pe vremea lui Vodă-Cuza, dacă n'or fi și mai de demult. Să nu spun vorbă cu păcat. Am gustat și noi dintr'însele. Ne trimete și nouă, la toți câți suntem, de Paști și la Crăciun: cozonaci, turte, dulcețuri, gărafi înfundate. O să vezi. O să bei și-o să mănânci și mata. Dacă n'o dà ochii peste cap, cum ține morțiș doctorul, când te-o întâlni întâiaș dată, o să-ți făgăduiască marea cu sarea. Așa e firea lui. De câte ori dà peste un om necunoscut, se îndrăgește de dânsul. Ii spune, îi vorbește, îi merge gura ca melița, îl încântă cu șoșeli și cu momeli, până ce-l descoase și află tot ce are într'însul. O zi, două, trei, îl ține numai în plăcinte dela curte și în panere de vin înfundat. Apoi, deodată, așa tam-nesam, nici bunătați, nici vinișor, nici dragi mi-s ochii matale d-le cutărică. Așa au pățit-o cu toții. Și d-l jude. Și d-l Craiu, care a fost ajutor la noi înaintea matale. Și ispravnicul, și doctorul, și alte fețe mai dihai decât ale lor. Conu Manole, după ce le-a întors capul, le-a întors spatetele, la toți. Deaceea, ai văzut cum îi și poartă sâmbetele și se bat de ceasul morții, doar-doar i-or mai intra odată pe sub piele. D-l jude așteaptă testamentul. Doctorul i-așteaptă boala. Pot să aștepte mult și bine.

Nu știu ei, ce știe satul. Vlădică-țiganul mi-a spus și-aseară că boierul n'are nici pe dracu.

Cu toate astea, și'n ciuda asigurărilor primarului, nici în luna aceea, nici în lunile următoare, nu mi-a fost dat să-l zăresc și eu, măcar de departe. Auzeam mereu vorbindu-se de dânsul, îmi țiuiau urechile de-atâta ce-auzisem rostindu-i-se numele, dar ca să-l văd și eu, în carne și'n oase, sau numai în oase, cum făceau haz cu toții, de asta nici pomină. Doctorul ne aducea în fiecare zi alte pronosticuri și alt buletin despre mersul boalei. Ceilalți, cu etern aceleași glume, își băteau joc de diagnosticile lui zilnic desmințite, zilnic infirmate, cu jumătate de gură însă, neliniștiți în ei înșiși, nedumeriți și intrigăți că boierul nu mai dădea, totuș, nici un semn de viață. Judele, de cum intră pe ușa sălii de ședințe, întrebă din ochi pe grefier dacă nu cumva l-a chemat cineva în lipsa lui dela curte. Grefierul, sculat cu noaptea'n cap și legându-și de-a'ndoasele cravata pe drum, se ducea glonț la arhivă să controleze încă odată corespondența. Arhivarul pândea cu un ochiu intrările și, cu celălalt, când ușa, când, prin fereastră, cărăruia care urcă la vie. Și tustrei, pentru mai multă siguranță,

dăscăliseră, amețiseră, abrutizaseră pe aprod cu ordine strașnice ca să-i caute din pământ, din iarbă verde, să-i scoale în miezul nopții, să-i aducă vii sau morți, de unde-o ști, cum o ști, dacă întâmplător cineva dela conacul boieresc ar căută sau ar întrebă măcar numai de domnul judecător.

La început, de ce-aș minți? toată colcăiala asta de viermi flămânzi în jurul unui cadavru prezumat, mă interesase și mă înveselise. Mi se părea că citesc o pagină din Balzac. Apoi, cu vremea, mă săturasem și de asta. Mi-eră silă numai cât presimțeam începutul discuțiilor lor interminabile și m'apucau stenahoriile dela primul zâmbet premergător glumelor lor neschimbate. Și de-o pagină de Balzac ți-ar fi lehamite, dacă ai reciti-o zilnic, și de mai multe ori pe zi. D'apoi de conu Manole! Pe nedrept, dar cu atât mai vârtos, îl făceam pe el direct responsabil de zelul detractorilor lui. Nu voiam să-i mai știu de nume. Nu speram și nu țineam să-l mai întâlnesc. Prea îmi împuiaseră urechile cu dânsul. Aveam impresia că-l cunosc de când lumea. Dacă l-aș fi întâlnit acum, l-aș fi recunoscut cale de-o poștă. Slab, pipernicit, uscat ca o bucată de iască veche, tremurând din cap și din mâini, bâțâind pe picioare, păstrând

doar când și când, în licoarea spălăcită a ochilor, reflexul focului de altădată: o scânteiere de vicleșug, o licărire de dorinți senile. Nu mi-l închipuiam altfel. Și dacă n'ar fi fost cărțile lui, blestematele lui de cărți, pricepeți bine că mi-ar fi păsat de Conu Manole ca de papucii maichii Domnului. Dar erau cărțile. Altele, să fi dat cu tunul, nu se mai găseau în tot târgul. E drept că nevasta ispravnicului aveà și ea o bibliotecă. Erà renumită cale de două ceasuri împrejur. Intr'o zi, m'a invitat la ea, să-mi aleg după placul inimii. M'a primit într'un camizol bleu-ciel, decoltat până la brâu, împodobit cu dantele roze, prin cari se vedeau, sub trei rânduri de guși, patru rânduri de sâni și cam tot atâtea straturi de pânțece. Cu ahturi și oftaturi languroase, cu lungi ochiade muribunde, plângându-se amarnic de lipsa de înțelegere a societății provinciale și suspinând din profunzimiile corsajului după elita intelectuală a capitalei, alegeà volumele din rafturi, unul câte unul, cu propriile ei mâini și mi le așezà, cu gesturi eterice, pe genunchi. După fiecare nume de autor sau titlu de carte, murmurà în extaz: Ah! Dumas! Ah! contele de Monte-Cristo! Ah! Georges Ohnet! Ah! Dama cu camelii!... În vremea asta, mâna

uitată sub tomul deschis se închideă pe pulpele mele și sânii, agitați de focul sacru al literaturii, îmi băteau coastele ca două geamandure.

Nici nu știu cum am scăpat din strânsoarea atâtor maldăre de cărnuri și cum am ajuns la judecătorie. Prin ferestrele deschise mi-au întins brațele cerul albastru și via boierească. Nu mi-a lipsit mult să strig cu entuziasm: trăiască conu Manole! Slăbiciunea, uscățimea, mi se păreau de data asta virtuți cardinale. Dar n'am strigat. Dimpotrivă, m'am uitat cu jînd, cu ciudă, cu parapon, la conacul ascuns în cuibul lui de verdeață, ca un mausoleu de cărți, cu porțile zăvorite.

Ah! dacă m'aș fi găsit eu printre ele. Dacă aș fi putut să le mângâi, cu degete amoroase, scoarțele sfredelite de cari, paginile prăfuite. Dacă aș fi putut să le citesc...

Mai ales că, dela o bucată de vreme încoace, totul te îndemnă la citit. Liniștea târgului. Mediocritatea oamenilor. Frumusețea naturii. Noaptele din ce în ce mai scurte și zilele mai lungi. Luna Mai eră pe sfârșite. Aerul eră încărcat de mirosul viilor în floare. Când dà într' amurg, talangile dela gâtul vitelor sunau mistic în depărtare, ca și cum procesiuni invizibile de clo-

potnițe mănăstirești ar fi coborât în vale, printre dealurile Cotnarilor. Și de pretutindeni, pe toate potecile cari duceau la fântâna Robilor, pâlcuri de fete, cu cobilițele pe umăr, treceau vesele și gureșe, ca stoluri de vrăbii.

Imi spuneam cu necaz și cu deliciu: — în parfumul, în poezia asta ambientă, să citești o pagină necunoscută de Voltaire, un vers inedit din vreun poet al Pleiadei, o carte plină încă de misterul filelor netăiate! Sau să visezi! Sau să iubești!

Să iubesc? N'aveam pe cinc. Să citesc? N'aveam ce. Eram constrâns prin urmare să visez.

Hoinăream după amiezi întregi, fără altă țintă decât a visului, pe cărări neumblate, prin vii neîngrădite, peste văi și peste dealuri. Ca toți magistrații din restul țării lăsam redactarea sentințelor pe seama grefierului sau a șapirografului, și mă îmbătam, ca un om nărăvit în rele, de soare, de cer, de aer, de efluviile subtile ale pământului, dar în realitate mai tari și mai de temut decât vinul. Alteori luam cu mine un volum de poezii. Eră singurul meu volum de versuri. Un Baudelaire ros, soios, făcut ferfeniță. Atunci, profitând de răbdarea naturii mute, declamam în gura mare

câmpurilor idilice, poemele muiate în nectar și fiere ale poetului citadin.

Așă s'a făcut că într'o seară, — revenind dintr'unul din vagabondajele astea nesfârșite, ars de soare, colbăit parcă m'aș fi tăvălit în pulberea drumurilor și cu toți scaeții de pe garduri prinși de mine, dar cu inima plină de cântece și de lumină, — am găsit pe tovarășii mei de masă acri parcă ar fi mâncat aguridă, și trăsniți și bosumflați, parcă le-ar fi înviat din morți conu Manole. Judecătorul abiă mi-a răspuns la salut. Iar domnii ceilalți, s'au mulțumit să mormăiască printre buze un fel de « bună seara » scurt ca un sictir.

Cum eram lihnit de foame și prea vesel ca să mă burzuluiesc de supărarea lor, i-am lăsat să-și rumege nemulțumirea în voie și mi-am văzut liniștit de ciorba mea. Am mâncat-o cu poftă. Am mâncat cu aceiaș poftă și-al doilea fel de bucate. Și tocmai mă pregăteam să'ncep pe-al treilea, în aceiaș tăcere, glacială din partea lor, încântată din partea mea, când judecătorul, scandalizat probabil de calmul conștiinții mele sau nedorind, poate, să-mi tihnească mâncarea, a isbucnit deodată:

— Păi! se poate, ajutorule, să-mi faci, una ca asta?!

Am căscat spre dânsul ochii cei mai inocenți din lume:

— Eu?!... Ce să fac, d-le jude?

— D-ta!... om de familie, om de societate, om de lume, om bine crescut, să te porți... adică să nu te porți... să nu știi să te porți... să... să...

Sâsâia și bolborosea fără să-și poată termina fraza. Il treceau nădușelile. Vedeam bine că-i eră teamă să nu mă jignească cu un cuvânt prea tare. În schimb eu mă înroșisem de-al binelea. Dela primul cuvânt asupra creșterii, mă gândisem imediat la Anica, nepoata crâșmarului, pe care o înghiesuisem cu câteva seri mai înainte în bolta de viță din fundul grădinii. Fata nu spusese nici cârc. Nu se împotrivise. Ba mi s'a părut chiar că, spre sfârșite, gustase și ea, cu onestitate, partea ei de plăcere. O fi pus-o însă dracu să vorbească mai pe urmă. O fi luat-o gura pe dinainte. Cine știe cum i-o fi scăpat vreo vorbă. Și-au prins de veste părinții. Dar chiar așa să fi fost, îmi repetam eu, la ce se amestecă judecătorul în daravera dintre mine și Anica? Ce-l privea pe el pățania fetii? La rigoare, crâșmarul ar fi fost în drept să-mi ceară socoteală. Deși și cu el m'aș fi descurcat eu într'un fel sau altul, chiar dacă nu i-aș fi

spus pe șleau, dela obraz, că pe Anica lor n'o găsisem tocmai așa și pe dincolo. Dar judecătorul!

Deaceea, mult mai liniștit și mai sigur de mine, i-am răspuns rece:

— Nu vă înțeleg, d-le jude. Nu înțeleg amestecul d-voastră în afacerile mele strict personale.

De data asta judele sări în aer ca o minge. Gesticulă și exclamă:

— Cum domnule!?!... Il auziți, domnilor?! Eu primesc bobârnace pentru dumnealui! Mie îmi crapă obrazul de rușine în lipsa dumisale! Eu încasez! Eu plătesc! Eu m'aleg cu ponosul! Și n'am nici măcar dreptul să protestez.

Tot așa de rece, dar mai tăios, i-am replicat:

— Nu vă cer nici să încasați, nici să plătiți în contul meu, d-le jude. Dacă are cineva să-mi ceară vreo socoteală, vă rog să-l trimeteți la mine.

Exasperat, judele ridică brațele în tavan:

— Dar unde să te găsească, domnule!... că toată ziua îmi umbli hai-hui.

În momentul acela intră pe ușă, cu o farfurie într'o mână, cu șervetul în cealaltă, săltăreț în mișcări și jovial la față, moș Anghel. Atâta mi-a trebuit. Crezând

că intrarea asta teatrală erà pusă la cale de cu vreme, m'am sculat dela masă ca o furtună și privind pe crâșmar în albul ochilor, am declarat răspicat și eroic:

— Unde să mă găsească? Aici! d-le jude. Oricine are să se plângă de mine, să poftească acasă sau aici!

Moș Anghel se uită cu ochi speriați la mine și sunt sigur că dacă n'ar fi avut ambele brațe ocupate și-ar fi făcut cruce cu amândouă mâinile. Judele își prinsese capul în palme:

— Il auziți, domnilor! Vă spuneam eu c'a căpiat! Poftim! Alta acum! Să-i aduc pe conu Manole aici! Și încă la orele astea!

La rândul meu îl priveam crucindu-mă. Ce câtă acum conu Manole între mine și Anica? Cum eram cu toții surescitați nu ne-am putut explică repede confuzia. Abià după ce ne-am potolit puțin spiritele, am putut să-mi dau seama de ceeace se petrecuse în realitate. Ia! mai nimica toată.

Boierul ieșise în după amiaza aceia după târgueli, se abătuse pe la judecătorie unde aflate, dacă nu știà cumva de mai înainte, că un nou ajutor erà numit de câteva luni la Cotnari, și-și exprimase, în termeni destul de aspri pe cât se pare, mirarea că nu găsisem de cuviință să-i depun, din prima

săptămână, cartea de vizită. Netăgăduit, boerul aveă dreptate. Judecătorul aveă și el partea lui de dreptate. Azi le-o recunosc bucuros. Nici nu-mi intră în cap cum am putut să dau proporții enorme unei formalități fără pic de însemnătate. Dar eram tânăr și iritat. În loc să fac haz de mutrele lor aiurite sau de propria mea păcăleală cu nepoata crâșmarului, m'am supărat ca văcarul pe sat. După ce-am invocat tot felul de scuze, unele mai absurde și mai de recredință decât altele, am declarat că principiile mele (cari principii?! dragă Doamne!), că boala boierului, că moravurile lui bine cunoscute, nu mă autorizau să fac un gest inutil de politeță. Ba am împins perfidia până acolo, încât tot pe ei i-am făcut răspunzători de incorectitudinea mea, afirmând sus și tare că în definitiv dela ei știam că boierul e un «bătrân satir» și că de câteva luni în șir trage să moară. Perfidia asta dealfel, cum se întâmplă adesea în relațiile dintre oameni, mi-a și ușurat situația. De teama indiscrețiilor mele posibile, sau a scandalului, m'au lăsat în plata lui Dumnezeu. Din seara aceia mi-am recâștigat complet libertatea. Nu mai aveam să dau seamă nimănui de felul cum îmi petreceam zilele și nopțile. La judecătorie, în afară de

minimum orelor de slujbă, dădeam cu praiștea. La faimoasele mese comune și la aperitivele tot așa de comune, nu mă mai arătam decât din an în Paște. Mâncam pe apucatele, unde se întâmplă și ce găseam. Hoinăream în schimb cu frenezie. Descopeream în fiecare zi alte minuni de frumuseță de-ale naturii și, câteodată, printre vițele nebune de vie sau, mai pe furiș, între două pârleazuri, și câte-o solidă frumuseță, în carne și 'n oase, de prin satele megieșe. Imi plăcea să le încânt cu vorbe îndrăznețe, meșteșugite, culese de prin cărți; tot așa cum la rândul meu mă lăsam sedus de vorba lungă, rară, potolită, sfătoasă, a moșnegilor moldoveni. Li vedeam venind de departe. 'Nalți sau scunzi, dar deopotrivă de dârzi pe picioarele lor bine legate, abiă aduși din spate și măsurând larg pământul cu toiegele lor masive cari ar fi cântărit câteva ocale drepte și 'n mâinele unui flăcău. De cum îi zăream, făceam așa ca să le ies în cale. Schimbam o vorbă-două, la 'nceput, de sănătate, de vreme, de biruri, de recoltă. Apoi, pe nesimțite, trăgându-i de limbă, lărgeam hotarele ideilor. Nu pot să spun că tot ce auzeam dela dânșii, dela toți, eră literă de evanghelie. Dar dela unii dintre ei am aflat într'un ceas mai multă înțelepciune decât

aleargă într'un an în automobilele Bucureștilor, și mai multă omenie decât se poate găsi, într'un veac, în sufletele cârmuitorilor.

O singură dată mi s'a întâmplat să nu observ pe un bătrân care se apropia de mine. Aveam pe eternul meu Baudelaire pe genunchi. Dar nu-l citeam. Cu ochii pierduți în gol, rememoram probabil vreun vers uitat sau gustam în tihnă pacea înserării. Deodată, ca la doi pași în dreapta mea, am auzit un glas răstit, dar plin totuș de oarecare voie bună:

— Bună ziua, căciulă, că stăpâne-tău n'are gură...

M'am uitat în pripă la moșneag. Eră un om ca de vreo șaizeci și cinci-șaptezeci de ani, dar voinic încă, spătos, îndesat și drept ca o lumânare. I-am răspuns cuviincios:

— Bună seara, moșule. Iartă și d-ta. Nu te-am văzut venind.

Și m'am sculat respectuos, scuturându-mi părul pe care-l purtam lung și visurile cari îmi împăinjeneau încă ochii.

Bătrânul s'a apropiat de mine. Nu mi-a întins mâna. Dar cu un deget care eră așa de străveziu încât părea de ceară, mi-a arătat cartea:

— Ce citeai acolo, mă rog matale?

— Ia o carte de poezii, moșule.

— Poezii?!...

Bătrânul stătù pe gânduri un moment, parcă ar fi vrut să-și aducă aminte ce-s acelea, poezii. Și-a amintit de sigur în cele din urmă, fiindcă mi-a cerut:

— Ia citește-mi și mie una, rogu-te.

M'am scuzat, zâmbind:

— V'aș citi cu plăcere. Dar nu-s în românește. Sunt în altă limbă. Pe franțuzește.

— Or fi de Musset atunci, bată-l norocul! E de vârsta matale. Il citeam și eu, ehei! pe vremuri, când îmi alergau ochii, ca telegarii, după cucoane.

Bătrânul râdea înveselit. Dar se oprì deodată. Făcù un pas îndărăt. Mă măsură, încruntat, din creștet până 'n talpă. Și pe când eu îmi dădeam cu gândul că trebuie să fie vreun proprietar de vii, de prin partea locului, deoarece citise pe Musset, el, sărind dela o idee la alta, mă întrebă cu îndoială:

— Mă gândesc... Să nu-ți fie cu bănat că te întreb... Dar nu-i fi carecumva mata noul ajutor de judecător din Cotnari?

— Ba chiar eu, moșule.

Bătrânul se bătù cu mâna peste frunte:

— Tiii!... domnule... ce bine-mi pare că te văd. De când te caut! E și drept că puteam să trec pe lângă mata de zece ori

fără să te recunosc. Mi 'nchipuiam un om bătos, arțăgos, un fel de țărănoi ajuns. Și când colo!... Ia dă-te mai încoà, tinerele, să te văd cum arăți.

Mă examină sumar, dar cu sprincenele încrețite, mă judecă, mă cântări, și găsin-du-mă pesemne pe placul lui, clătină din cap, adăugând ca pentru el singur:

— Poftim!... să mai crezi în ce spune lumea!... Dacă nu-l vedeam citind pe Musset!...

Eu, fără să mă întreb ce credeà lumea și fără să rectific opinia favorabilă ce și-o făcuse despre mine fiindcă mă găsisse «citind pe Musset», am crezut că e de datoria mea să răspund la politețã cu politețã, și l-am îmbiat:

— Dacă m'ați căutat pentru vreo petiție, puteți să mi-o dați. Știu că nu e tocmai legal s'o rezolv aici, în mijlocul câmpului. Dar de hatârul d-tale o să calc și eu, odată, legea.

Bătrânul protestă, glumind.

— Lasă legile în pace, măi nepoate. Nu le mai călcã și mata, că le calcã destule vite încălțate. Dă-mi mai bine mâna. Pe-a mea ți-c dau, cum o vezi, goală pușcă, fără petiții.

Și strângându-mi mâna lung, cu vigoare, îmi declară:

— Imi pare bine de cunoștință.

Strângându-i-o și eu la rîndul meu, i-am spus, însă glumind:

— Aș vrea să-mi pară și mie bine... dar nu mi-ați spus cu cine am onoarea.

— Așa-i! Unde-mi eră capul! Vezi matală, bine-a zis cine-a zis că vanitatea e mare lucru la casa omului. Ridică nasul când nici nu gîndești. Eu mi'nchipuiam, de bună seamă, că toată lumea mă cunoaște. Așa-s bătrânii. Uită că mai sunt și tineri pe lumea asta. Iartă-i și mata. Imi dai voie să mă recomand.

Și se prezintă simplu, fără să accentueze cuvîntul «boier», rostit mai mult din obișnuință:

— Eu sunt boierul Manole Arcașu.

Va recunoaște oricine că la toate puteam să mă aștept, numai la asta nu. Degetele mi s'au muiat în mîna lui solidă și i-am arătat, fără umbră de îndoială, o mutră așa de caraghioasă, așa de stupidă, de om căzut din lună, încât boierul m'a întrebat, pe jumătate mirat, pe jumătate posomorît:

— Matale-ți pare rău că m'ai cunoscut?

Am bâiguit repede: — Da... Ba nu... Se poate!... Cum puteți să credeți una ca asta?... Dimpotrivă.

Dar conu Manole nu mă lăsă să mă în-

curc multă vreme în crâmpEE de fraze descusute. Bătându-mă ușor cu palma peste umăr, mă îndemnă prietenește:

— Haide!... Haide!... Să nu ne începem cunoștința cu o minciună. Spune mai bine cum e drept. Nu e vina d-tale. Ii fi auzit pe atâția vorbindu-mă de rău...

Am tăgăduit cu energie că aș fi auzit de așa ceva, deși mă ispitea grozav gândul să pun o vorbă bună pentru amicii dela moș Anghel. Mai simplu, mi-am explicat surprinderea văzând în fața mea un om în toată puterea vârstei, pe când mi se vorbise de un om bolnav, de aproape nouăzeci de ani.

— Bolnav?! se rățoi conu Manole, asta nici gând. Dar că am nouăzeci de ani bătută pe muche, asta-i adevărat, din păcate! îmi confirmă el cu o tristeță prefăcută în glas, pe când în ochi îi mijeau două scânteii de voioșie.

Nu m'am putut opri să nu exclam:

— Cum faceți atunci, ce faceți, ca să fiți așa de tânăr!

— Crezi că ești cel dintâi care mă întrebi? mă întrebă la rândul lui conu Manole, ferindu-se astfel să-mi dea un răspuns. Da' de ce să mai vorbim de pacostea asta de vârstă și de lucruri triste! De ce să ne

stricăm ziua de pomană? Ce-ar fi, dacă mi-ai citi mai bine din Musset?

A trebuit să-i mărturisesc că n'aveam pe Musset la mine, ci pe un poet cu mult mai mare, care umplea acum lumea cu parfumul florilor lui de suavitate și de otravă, pe Baudelaire. Boierul n'auzise de numele lui. Mă privea făcând un ochi mai mic, și cu un surâs incredul în colțul gurii. Cu atât mai stăruitor însă insistă să-i citesc din el. Și, fără să-mi dau eu singur seama de ce, poate fiindcă poezia asta e mai izbitoare și mai ușor de înțeles decât altele, poate fiindcă pe mine însu-mi mă subjugaseră în copilărie contrastele ei brutale, poate pentru că un gând obscur îmi șoptise să pun la încercare rezistența bătrânului, am ales «Une charogne». O știam pe de rost. O recitam, de sigur, fără știința declamației, dar cu toată căldura și avântul tinereții. Nu-mi scăpă în vremea asta nici o tresărire de pe fața conului Manole.

La început a ascultat-o cu atenție încordată, dar fără prea mare interes. Mi s'a părut doar că strâmbă ușor din nas, la prima evocare a hoitului. S'a obicinuit însă destul de repede cu mirosul pestilențial care transpiră din fiecare rând, din fiecare cuvânt al descripției macabre. Instinctiv dădea

capul pe spate și-și închideà pleoapele, parc'ar fi vrut să se ferească de duhoarea morții. Nu i s'a deșteptat, un moment, interesul, decât când am ajuns la pasagiul acela, aproape idilic, în care poetul compară formele indecise ale cadavrului în descompunere cu începutul unui vis. Apoi, am tăcut. Am tăcut lung, ca și cum poezia s'ar fi terminat acolo. Și numai după ce boierul și-a înturnat spre mine o privire cercetătoare și nedumerită, așteptând totuș ceva, deși vedeà că tăcusem, am reluat încet, în surdină, versul acela sumbru, patetic și grandios ca un marș funebru de Beethoven:

— Et pourtant vous serez semblable à cette
ordure....

Boierul și-a ridicat capul deodată. Soarele, apunând, îi luminà fruntea. În jurul nostru natura întreagă, spectrală sub limbile de foc cari lingeau cerul, păreà complice cu fatalitatea morții peste care planează, triumfătoare, eternitatea iubirii din poemul lui Baudelaire.

Și când am sfârșit, când am invocat, larg ca o rugăciune:

Alors, ô ma beauté! dites à la vermine
Que vous mangera de baisers,
Que j'ai gardé la forme et l'essence divine
De mes amours décomposés!

conul Manole, cu glasul surd, sugrumat de emoție, n'a putut să-mi spue decât:

— Ai dreptate... E mare... E mai mare... Și nu știi... N'ai de unde să știi, ce-au trezit, ce-au răscolit în mine, stihurile astea.

În seara aceea nu i-am mai citit, nu ne-am mai vorbit, aproape. Mi-a cerut să-l întovărășesc o bucată de drum. Mergea tăcut, preocupat. La urcușuri o luă înainte, parc'ar fi fugit de el însuș sau că cineva l-ar fi alungat din spate și, oricât eram de obișnuit cu mersul, mi se părea că abia puteam să mă țin de dânsul. Îl spionam cu coada ochiului. Vroiam să-i surprind o ezitare, un moment de slăbiciune. Ajungea însă pe muchea dealului, fără să găfiiască măcar. În dreptul unui podeț pe care-l știam șubred și cu o scândură lipsă, am vrut să-l previu. Nici nu mi-a lăsat timp să schițez o mișcare. Dintr'o săritură era de partea cealaltă a podului. Nu s'a oprit decât la răspântia care desparte șoseaua națională în două, cea din dreapta coborând spre târg și judecătorie, cealaltă urcând spre fântâna Robilor. Acolo mi-a întins mâna. Mă așteptam la un cuvânt de mulțumire, de amabilitate, cel puțin de formă. În loc de asta, mi-a cerut brusc cartea și mi-a spus

nici pe mâine, nici la revedere, nici măcar pe cândva, pe altădată, ci pur și simplu: bună seara. Și-a dispărut în noapte.

M'am întors acasă destul de perplex. Fără voia mea îmi jucau în minte cuvintele primarului: două-trei zile de vin, de plăcinte, de prietenie la toartă, și pe urmă basta! Cu mine nu durase nici măcar atât! O poezie recitată, un schimb, — și nici acela prea lung, — de banalități convenționale, și despărțirea, scurtă ca o ruptură. Vinul nu mă ispitea. Nici plăcintele. Aș fi vrut însă o dovadă, cât de vagă, de interes. Mi-ar fi plăcut, — de ce m'aș înșelă singur? — să-l văd preocupat de ceea ce sunt, de ce fac, ce visez, ce cred, ce râvnesc, ce năzuiesc.

Nu sunt orgolios din fire. N'am nici vanități, nici susceptibilități puerile. Mi-e complet indiferent ce-ar putea să creadă despre mine o cireadă de boi sau anonimele turme omenesti. Dar, pe vremea aceea, țineam încă la opinia egalilor. Și conu Manole, deși îl cunoșteam abia de un ceas, cu toate că mă jignise oarecum cu plecarea lui precipitată, — oricât încercam eu să i-o pun pe seama poeziei lui Baudelaire, — mi se părea, sincer, altfel decât cum mi-l închipuisem, cu totul altfel de cum îl vedeau ceilalți și ceva mai mult decât un egal. Imi

repetam, cu stupoare: la nouăzeci de ani buchiți simțea poezia modernă! Și la aceeaș vârstă avea în ochi, în glas, în flexibilitatea trupului, o tinereță care făcea de rușine generația mea dezamăgită și sleită. Uitând momentul penibil al despărțirii, nu mă mai gândeam decât la misterul vitalității acesteia prodigioase. Ce-o fi făcând ca să fie, sau ca să pară măcar așa de tânăr? Cum și-a putut păstră judecata neatinsă? Prin ce miracol, mai ales, și-a salvat frăgezimea sensibilității? Bătuse de mult miezul nopții și eu, întorcându-mă când pe-o parte, când pe alta în așternut, întorceam în acelaș timp și pe-o față și pe alta și pe toate fețele posibile, aceeaș problemă. Căutam zadarnic cauze naturale, explicații plauzibile. Ipotezele cele mai absurde, anti-naturale, anti-științifice sau supra-naturale, mi se păreau singurele veridice. Nu mi-a lipsit mult să dau crezare bârfelelor de mahala. Ba sunt sigur că în momentul când în sfârșit mă fură somnul, în clipa când ultimele realități întrezărite printre gene se îngână cu primele visuri, am văzut pe conu Manole, cu coarne pe cap și cu coadă de diavol la spate, distilând în alambicuri sticloase ca ochii Satanei, elixiruri de viață lungă.

Deaceea, să nu vi se pară straniu că a

doua zi de dimineață, buimăcit de somn, aiurit de vise și părându-mi-se că tot visez încă, am sărit ca ars din așternut și m'am ghemuit în fundul patului, când l-am văzut intrând pe ușă ca la el acasă, și străbătând odaia cu pași mai siguri, dacă se putea, decât în ajun. Mi-au trebuit câteva minute ca să mă reculeg. În vremea asta el îmi explică simplu că a venit să-și repare impoliteța din seara precedentă și că mă rugă să primesc în dar un paner cu vinuri și alte bunătăți, pe cari le aducea în spinare o namilă de om cât un munte, spân, buzat și negru la față ca fundul ceaunului. Am recunoscut, din auzite, pe Vlădică-țiganul; mi-am adus aminte de vinul și plăcintele primarului; și am refuzat, curtenitor dar hotărît.

— Nici măcar o leacă de vinișor? mă întrebă surprins și mâhnit boierul.

— Nimic! Nimic! coane Manole. Vin nu beau. Mâncarea-i pentru mine floare la ureche. Trăiesc cu aer și cu cărți. Cărți, dacă ai, primesc din toată inima.

— Tiii!... de ce nu mi-ai spus-o asta de aseară, măi copilule, exclamă necăjit conu Manole. Il încarcam pe Vlădică al meu cu bucoavne, ca pe un catâr mănăstiresc.

— Nu-i nimic... O să-l încarci d-ta altă-

dată. Și, mai ales, — am adăugat glumind, — nu uită să strecuri printre ele și vreuna cu învățături de viață lungă.

— Iar îmi pizmuiești bătrânețele, măi mânzule! mă amenință cu degetul conu Manole. Apoi, ridicând brațele în aer, ca și cum ar fi invocat mărturia cerului: — Păi, bine, nătăfleată ce ești! Cum vrei să trăești mult dacă bei și mănânci pe sponci! Nu uită, măi băete, vorba veche: mănâncă bucate de azi și beà vin de an-țărț, dacă vrei să trăești cât lumea.

— Intre noi doi, ochi în ochi, coane Manole, d-ta mănânci și bei cum spui?

— Asta-i altă poveste! se apără boierul. Nu știi matale cealaltă vorbă: fă ce spune popa, dar nu fă ce face el.

— Apoi vezi!

Și uitându-ne unul la altul, ca doi cometri cari se prind cu ocaua mică, ne-a pufnit râsul pe amândoi.

Dealtfel, conu Manole râdea mereu, râdea pentru te miri ce și mai nimica. Mi-am dat seama din primele zile, — fiindcă acum ne vedeam zilnic, dacă nu de două și de câte trei ori pe zi, — că una din laturile cele mai caracteristice ale naturii lui, bogată în tot felul de fațete și aspecte, pe cari nu le-am putut descoperi decât cu vremea și una

câte una, erà veselia. Ceeace îndeobște lasă indiferenți pe alții sau îi întristează, pe el îl înveseleà. Spectacolele naturii îl făceau să zâmbească; spectacolele vieții îl făceau să râdă; însuș spectacolul morții nu izbutea să-i întrerupă voia bună.

Ni s'a întâmplat așa, odată, să ne-ajungă din urmă un modest cortegiu mortuar. Bură ca prin sită. Erà ceață și frig. Dealurile se pierdeau îndărătul fâșiilor negre de nouri cari atârnau și se târau pe pământ ca draperii funerare. In atmosfera asta lugubră am văzut urcând drumul cimitirului, opinindu-se din greu și lunecând la tot pasul, un popă cu poalele antereului prinse în brâu, patru vlăjgani cari abià duceau pe umeri un cosciug din scânduri de brad negeluite și o femeie despletită care bocea, urlă și se văicărea în urma mortului. Pe mine m'a mișcat, m'a emoționat tragedia asta simplă, aproape pierdută în tragedia imensă a naturii. Nu sunt credincios. Nu sunt superstițios. Dar când cosciugul a trecut pe lângă noi, mi-am scos pălăria și, pentru întâiaș dată de când nu mai țineam minte, mi-am făcut cruce. Firește, nu mi-am făcut-o pentru mine, și nici pentru mântuirea mea. Am făcut-o mai ales de hatârul femeii. Mi-am spus, probabil, că

văzând pe un străin rugându-se pentru răposatul ei, biata femeie se va simți mai puțin singură, mai puțin părăsită.

Când mi-am întors însă ochii spre conul Manole, boierul râdea sardonice. L-am întrebat, fără să-mi pot stăpâni cu totul o mirare vecină cu amărăciunea, ce găsea de râs în spectacolul acesta lamentabil. Conul Manole a ridicat din umeri:

— Ia, vezi mata, că eu îi cunosc. Li cunoșteam pe amândoi mai bine, după câte văd acum, decât te cunosc pe mata. Ea, lelea Catinca, o femeie!... bună s'o pui pe rană. El, badea... dar să nu-i mai pomenesc numele de ocară, un bețivan fără pereche. I-a mâncat averea neveste-sei în crâșme. I-a mâncat sănătatea. De câte ori se îmbătă, și se îmbătă de cum se luminează de ziuă, o stâlceă în bătai.

Și-acum, ai văzut-o. Ea, în loc să zică bogdaprostului c'a scăpat de dânsul, îl jellește. Și matală, om întreg, îți faci cruce.

N'am vrut să recunosc, pe dată, că viața e plină, ca și moartea, de ironii arareori subtile, de cele mai adeseori grosolane, și că numai cine le înțelege poate să-și păstreze, nealterate, seninătatea zâmbetului, egalitatea sufletului și sănătatea trupului; dar în inima

mea și aproape fără știrea mea, cuvintele conului Manole lăsau pârție adâncă.

Acum, de cele mai multe ori fără motiv, eram vesel ca și dânsul. Priveam natura cu mai multă încredere și existența, ca și cum mi-aș fi încordat brațele în fața ei. Râzând mai des, mi se părea că-s mai puternic; și descoperindu-mi o vigoare pe care nu mi-o bănuiam, aveam senzația vie că opresc timpul în loc. Ce-ar fi, dacă...

Presimțeam un adevăr încă obscur. Ca orbul care simte pe piele căldura dulce a soarelui și bâjbâiește prin întuneric, după lumină, așa simțeam și eu că un adevăr immanent mă împresoară din toate părțile. Il dibuiam. Il pipăiam. Știam că există.

Imi mai trebuia doar formula.

Intr'o dimineață, sculându-mă mai bine dispus ca de obicei, cu toate simțurile îmbătate în acelaș timp de mirosul aerului curat care năvăleà pe ferestrele deschise, de cântecul păsărilor, de transparența cerului albastru, de savoarea vieții pe care o aveam parcă pe buze și pe limbă, mi s'a părut c'o gădesc. Dacă n'am strigat: Evrika! ca unul din faimoșii mei predecesori, e probabil fiindcă-mi lipsește candoarea sau curajul. In schimb, am alergat într'un suflet să dau de conu Manole. L-am găsit stând

turcește ca un înțelept, pe un purcoi de fân, cu un muc de țigară stinsă în colțul gurii. I-am strigat de departe:

— Am găsit, coane Manole, am găsit!

Conu Manole și-a dat cu o sfârlează pălăria de paie mai pe ceafă, s'a uitat cu un ochi mai mic la mine, cum se uită de câteori îi ardeà de glume, și m'a întrebat:

— Ce-ai găsit, nepoate?

— Am găsit secretul eternei tinereți!

— Nu mai spune! Și-ai găsit matale singur năzdrăvănia asta?

Fără să mă las demontat de incredulitatea boierului, mi-am început cu entuziasm tirada filozofico-științifică. În termeni ditirambici am făcut apologia râsului sănătos, a râsului care rînd pe rînd încordează și destinde mușchii obrazilor, ai pieptului, ai pântecelui, răs fizic în aparență dar care, prin mijloace necunoscute, pe căi misterioase, dă brânci sufletului și exaltează forțele vitale ale omului. I-am demonstrat cum printr'o disciplină inteligentă, printr'o gradație severă, printr'o riguroasă și savantă reglementare a râsului instinctiv, — un fel de gimnastică suedeză a mușchilor faciali și abdominali, — s'ar putea întreține, chiar în organismele cele mai debile, focul sacru și salutar al vieții. Și-am terminat, dându-l pe

el însuș ca exemplu, vrând să ilustrez cu el practica și teoria răsului.

De data asta însă conu Manole, care-mi ascultase cu răbdare de înger toată poliloghia, m'a oprit scurt:

— Spui prostii!...

— Cum?!

— Apoi bine, bre omule, dai o pildă și uiți două.

— Ce-am uitat, coane Manole?

— Ai uitat că animalele nu râd. Prin urmare, după teoria matale, ar trebui să se nască moarte. Și-ai uitat că muerile hlizesc și chihotesc tot timpul. Prin urmare, tot după teoria matale, ar trebui să trăiască îndoit și întreit cât bărbații. Ori, trăiesc și mai puțin, și se sbârcesc și mai de vreme, după cum am observat la cucoanele din generația mea. Ei! ce ne facem atunci cu teoria, fiule? Pe unde scoatem cămașa, ne poate?

Ochii conului Manole îi scăpărau în cap ca doi diavoli. N'am avut curajul să-i stric cheful. Și n'am avut prostul gust să m'arăt mofluz. Am înghițit în sec. Poate c'am înghițit și cu noduri. Dar făcând haz de ne-
caz, cum se spune, nu m'am lăsat doborât de-o înfrângere, în definitiv plăcută, fiindcă dădusem astfel prilej unui bătrân prieten să

se desfăteze puțin pe socoteala mea. Și bine mi-a priit. Hazul s'a schimbat repede în răs adevărat. Peste un ceas habar nu mai aveam că în aceeaș dimineață mă crezusem eroul unei descoperiri memorabile. Iar în zilele următoare umpleam din nou cerul și pământul cu ecourile veseliei mele, fără să mă mai sinchisesc de sistematizări aride, ba ușurat mai curând că scăpasem așa de ieftin din pacostea și beleaua teoriilor indigeste.

Râdeam prin urmare. Și-aș fi continuat, de sigur, să râd până în vremurile de apoi, dacă, din nefericire, tocmai atunci, un nour nu s'ar fi ivit în zarea prieteniei noastre, un nour, la început nu mai mare ca o gămălie de ac, dar care, cât ai bate odată din palme, a crescut, s'a umflat, s'a desfundat și s'a revărsat, impetuos și năvalnic, așa cum se desfundă și se revarsă, de-ai crede că Dunărea ea însăș și-a ieșit din matcă, diversele noastre Căcaine orășenești. Ce se întâmplase, ce se petrecuse în adevăr așa de groaznic? Nimic în aparență. Totul în realitate! Elita târgului aflase că eram în bunele grații ale boierului.

Vestea, — după cum am reconstituit scenele astea intime numai cu mult mai târziu, — a căzut ca un trăsnet din cer senin peste capetele conmesenilor mei de până mai

ieri. Primul moment se pare că a fost un moment de stupeoare universală. Doctorul care mă zărise cel dintâi, braț la braț cu conu Manole, nu-și credea ochilor. Judecătorul și toți ai lui, cu șezuturile în aer și cu scăfârliile, lipite una de alta, sub lampa atârnată de mijlocul tavanului, ascultau destăinuirile medicului de plasă și nu-și credeau urechilor. Stupoarea n'a ținut însă mult, cum nu pot avea lungă durată nici una din marile emoții sau pasiuni omenești. Viața n'ar fi posibilă altfel. De a doua zi chiar, în larma și zeflemelele generale, au început pronosticurile. Câțiva mi-au dat o săptămână de prietenie. Alții două. Nici unul trei. Dar nimic nu e statornic pe lumea asta. Trec clipele. Trec ceasurile. Trec anii. A trecut și sorocul stabilit de dânșii. Și-a venit, lugubră și lamentabilă ca toate dezamăgirile oamenilor, numărătoarea lunilor cari se încăpățâneau să mă găsească tot în tovărășia conului Manole. Bieții mofluzi nu mai înțelegeau nimic. Le pierise pofta de mâncare. Li se lungiseră nasurile. Li se pleoștiseră urechile. Singur medicul de plasă și-a mai păstrat câtăva vreme optimismul profesional. Rânjind cu buzele suflecate până la gingii, își arată acum pe de-a 'ntregul colții galbeni, punctați cu negru, ca patru za-

ruri scoase din uz. Vrând să tenteze sau să sfideze soarta, făcea rămașaguri peste rămașaguri, pe-o țuică, pe un pachet de tutun, pe-o halbă, pe-o litră de vin, pe tot ce-i cădea sub mână, că mai am o zi sau săptămână, o ultimă săptămână de prietenie cu conu Manole. Dar și rămașagurile nu pot dura toată viața. Omul cel mai pătimăș din fire se plictisește dela o vreme să tot piardă într'una. Atunci se întoarce pocăit și cumințit la înțelepciunea strămoșilor, la cea care nu costă pe român nici un pitac de cinci: la bârfeală. Dela întrebarea inocentă a judeului: — ce naiba or fi făcând vecinic împreună? — până la răspunsul în doi peri al doctorului: — ei! și dumneata, judecătorule! parcă ești căzut din altă lume! cu un bătrân satir ca conu Manole ce-ai vrea să faci!... nu e decât un pas. L-au făcut, plătindu-și cu inima ușurată un rând de șprițuri. Și cum numai primul pas se aude că ar costa ceva, pe celelalte le-au făcut fără să-și mai deslege băerile pungii. Și-au comunicat astfel unul altuia, înflorind scenele la prânz și făcându-le mai sărate și mai pipărate la masa de seară, că duceam în tovărășia boierului o viață de desfrânare și de destrăbălare nemaiauzită; că-mi petreceam nopțile în orgii și după amiezile

în chiolhanuri; că în conacul boieresc erau o puzderie de fete de casă, una mai durdulie decât alta, pe cari le iubeam eu, în parte sau de-avalma, pe când boierul asistă, tremurând și palpitând, la supremul spectacol al plăcerilor ce nu-i mai erau altfel îngăduite; că...

Dar n'aș mai isprăvi o carte întreagă dacă m'aș pune să povestesc tot ce auzeau de data asta cu urechile lor și vedeau, aievea, cu ochii lor.

Cum e ușor de bănuț, nici unul din amănuntele astea picante nu le-am aflat dela dânșii. Pe unele mi le-a șoptit Anica, pe care am găsit-o într'o seară, alarmată, înfricoșată, pierdută, căinându-mă din toată inima ei pură și lipindu-se în acelaș timp de mine mai felină și mai voluptoasă ca niciodată, de când știă că sunt un stricat și jumătate; pe celelalte le-am aflat dela aprodul judecătoreiei.

Observasem, în adevăr, de-o bucată de vreme încoace, de câteori venea, ca de obicei, dimineața și seara, cu corespondența, citațiile, petițiile și alte hârtii de rezolvat, că-i umblau ochii ca măргеlele, pieziș, pe furiș, scotocind printre scaune și vrafurile de cărți, cotrobăind pe sub mese, pe sub pat, pe după perdele și prin toate colțurile

odăii. Intr'o zi, mai curios, sau plictisit, sau enervat de inventarierea asta permanentă, l-am întrebat, cu destulă bunăvoință totuș:

— Ai pierdut ceva, Ghiță?

Ghiță, în loc să răspundă, zâmbi șiret și-mi făcù cu coada ochiului:

— Nici azi nu v'a trimes nimic.

— Ce să trimeată?... Cine să trimeată?

Ghiță, iarăși, în loc să-mi răspundă, începù un pomelnic:

— Apoi, dă! cum spune și d-l judecător, și d-l grefier, și d-l arhivar, și d-l subprefect...

Exasperat de ocolirile și echivocurile lui, m'am răstit la el:

— Nu te întreb ce spun alții! Îți vorbesc doar românește! Ai înțeles? Te-am întrebat: ce să-mi trimeată? Cine să-mi trimeată...

— Boierul, de! răsuflă necăjit Ghiță. Nici vin... nici...

— Ieși afară!...

Am sărit din pat după dânsul și i-aș fi dat cu ghetele în cap dacă n'apucă s'o tu-lească pe ușă. Bine 'nțeles, în clipa următoare mi-a părut rău de ce făcusem. Detest violența. Eram sincer hotărît să-i cer iertare. Ticălosul nu mi-a lăsat însă nici mulțumirea asta. Pe înserate, fără să-l văd

venind, m'am pomenit cu el umilit ca un câine bătut și gudurându-se pe lângă mine:

— Am mâniat tare astăzi pe domnul ajutor!...

Ce eram să-i mai răspund! I-am răspuns și eu:

— Mi-a trecut, Ghiță. Ține! Beà și tu un pahar în sănătatea mea.

I-am strecurat, stângaci, bacșișul. El l-a făcut să dispară, cu dexteritate. Dar din clipa aceea, pentru o vorbă bună, dacă i-am spus-o, și pentru câțiva lei dați cu sfială, i-am arvunit sufletul. Mi-a destăinuit tot ce știă, și-mi raportă tot ce prindea dedindărătul ușelor. Majoritatea informațiilor lui erau, ca ale tuturor agenților secreți, prolixo și insipide. Cuvinte reproduse anapoda, fapte înțelese pe dos, cancanuri văzute cu lupa. Arareori mă amuzau. De pildă când îmi repetă, cuvânt cu cuvânt, câte-o scenă mai cu coarne și mai cu moț din orgiile mele sardanapalice, povestită de doctor sau de judecător. Și-o singură dată m'au interesat. În seara când Ghiță mi-a comunicat, în mare taină, că niște anonime proiectate în comun și scrise cu mâna ofițerului de jandarmi, fuseseră sau aveau să fie trimise ministerului de justiție.

De data asta mi s'a părut că gluma se îngroașe. Am crezut că e momentul oportun

să iau boul de coarne. M'am adresat deci, direct și personal, judecătorului.

Am avut cu el cea mai extravagantă, mai neverosimilă, mai inenarabilă discuție cu putință. Și cea mai ilariantă concluzie imaginabilă.

După ce-a încălecat toate vorbele late și toate principiile mari din lume, începând cu morala și sfârșind cu diversele ei imperative categorice, mi-a cerut, fără tranziție, dar cu reticențe, cu abilități, cu întortochele de fraze delicioase, să fiu, natural, în propriul meu interes, interpretul lor pe lângă conu Manole, să-l determin, să-l conving că trebuie să ne reunim cu toții, să ne vedem laolaltă, cum stă bine elitei unui oraș, din când în când, odată pe săptămână, pe lună, sau chiar mai rar, dacă nu se poate altfel; măcar cu el, cu doctorul și cu subprefectul, dacă cu ceilalți i-ar veni peste mână boierului; sau cel puțin cu subprefectul și cu el, dacă împotriva doctorului conu Manole ar avea ceva de obiectat; sau, în sfârșit, dacă la rigoare și subprefectul îi displace, barem cu el, judecătorul.

Ce s'a petrecut în mine, ascultându-mi judele, e ușor de înțeles dar greu de explicat. M'a impresionat umilința cererii? M'a încântat ridicolul eliminărilor succesive? M'a

ispitit rolul inedit de emisar diplomatic? Nu mai știu. Destul numai că i-am făgăduit cu ușurință, luându-mi angajamentul formal că voi reuși.

Abia a doua zi, zărind de departe pe conu Manole cum urcă sprinten și voios colnicul, am simțit că ar fi o faptă urâtă să-l întâmpin cu vorbe de clacă și mi-am dat seama de greutatea întreprinderii. Am încercat, totuș. Spunându-mi că cel mai bun mijloc de convingere e să-i descrețesc mai întâi fruntea, am început să-i descriu cu vervă și cu cât puteam mai mult spirit, mutrele paraponisiților mei. De la primul portret însă conu Manole m'a întrerupt:

— Ești vesel, și-mi pare bine. Povestești cu haz, și mă bucur. Dar e de geaba să strici orzul pe găște. Caraghioșii aceia nu mă interesează. Vorbește-mi de altceva. Ce-ai mai citit nou?

Prudent, am trecut la altă ordine de idei. Incepusem cu vervă, și-am continuat tot cu vervă să-i vorbesc de artă, de poezie, de ultimele descoperiri ale științei, de misterele cerului, de tot ceeace știam că-l interesează și-l pasionează, cu speranța că ametîndu-l cu ropotul cuvintelor voi putea, spre sfârșite, să reviu la ceeace aveam pe inimă. Speranță zadarnică! Am revenit și 'n ziua următoare

și 'n alte patru sau cinci zile în șir, în momente bine alese, cu abile aduceri din condei ticluite de mai înainte, dar cu acelaș insucces. Până ce, într'o seară, cum începusem tocmai o timidă și supremă tentativă de învăluire, conu Manole mi-a făcut deodată semn cu mâna să închid pliscul și privindu-mă atent, ascuțit, printre genele unui singur ochiu, m'a întrebat muștrător:

— Măi spânzuratule, tu-mi ascunzi ceva? Te cam văd de-un cârd de vreme că-mi tot dai târcoale cu procopsiții ceia dela crâșma lui moș Anghel. Ce-i cu dâșșii? Te-au trimes la mine cu vreo jalbă în proțap?

I-am mărturisit adevărul. Mi-am deșertat sacul. Conu Manole m'a ascultat până la capăt. Ii vorbiam cu căldură. Eram rând pe rând duhliu și patetic. Incepusem să cred eu însu-mi în ce spuneam. Cu atât mai vârtos speram să mă creadă el. Aș fi dat nu știu ce să-mi vadă fața. Cu siguranță că mi-ar fi citit sinceritatea inimii în trăsăturile ei.

Dar în vremea asta se înoptase de-al binelea. Nu-mi mai vedeam nici vârful nasului. Aș fi putut să-mi bag degetele în ochi, din greșeală. Cerul, surd sau indiferent argumentelor mele, își trăsese plapoma peste cap. In jurul nostru pământul luase forme haotice. Gardurile se ridicau ca ziduri de

cetate. Văile se încovoiau ca valurile unei mări de smoală. Copacii păreau pânze umflate de corăbii. Numai în spre apus, pe dunga străvezie a cerului, luceafărul strălucea viu între două dealuri înclinate leneș, ca un diamant enorm pe pieptul unei copile adormite.

În frumuseța, în liniștea, în misterul acesta al nopții care începea, conu Manole parcă ezită să-mi răspundă. Simțeam bine că se luptă cu el însuși și că făcea un dureros efort ca să rupă firul tăcerii. Primele cuvinte abia le-am auzit. Veneau ca de departe, de undeva, de dincolo de dealuri sau din adâncul pământului.

— Copchilule... m'ai întrebat de multe ori ce fac și ce dreg, ca să nu mă doboare mulțimea anilor pe cari îi port în spinare. Imi dau cu gândul c'ar fi poate păcat, măcar de hatârul minunilor cari plutesc acum asupra noastră, să nu-ți dau o părticică de răspuns.

Mi-am ridicat capul din iarbă. Imi auzeam bătăile inimii. Bătrânul se oprise un moment. Apoi urmă, ceva mai tare:

— Știi tu, măi puștiule, de ce par mai tânăr decât alții de vârsta mea? Știi tu de ce mi-am păstrat judecata limpede și simțurile netocite?

Conu Manole mă lăsă câteva momente agățat de buzele lui. Nu le vedeam. Ghi-ceam însă că se destind într'un surâs amar și resemnat.

— Fiindcă m'am ferit, ca de foc, de proști, măi țincule. Nu e vina mea. Mi-a fost dragă lumea. Mi-au fost dragi și oamenii. Li căutam cu lumânarea. Aș fi vrut bucuros să împart cu ei tot ce aveam: bunuri, gânduri, emoții, năzuinți, și bunul cel mai de preț dintre toate: vremea. Iți închipui și tu că într'o viață lungă cât două, nici vremea, nici prilejurile nu mi-au lipsit. Am cunoscut și eu fel de fel de oameni. Și buni, și năraviți, și răi și nătărăi, și cinstiți și bandiți, și escroci și vițioși, și păcătoși, și ticăloși, și spânzurați feciori de lele. Nu i-am ocolit. Nu m'am ferit de nici unul. Am vorbit cu toți. Dela mulți am învățat câte ceva. Cine ți-o spune că din vorbele unui vântură-lume sau într'un fund de pușcărie nu poți să înveți nimic, să știi că acela minte, ori că el însuș nu e în stare nimic să înțeleagă. Dar și cine ți-o spune că poți să înveți ceva dela prost, de-ar fi prostul cu tichie de mărgăritar pe cap, tobă de carte sau căptușit cu garboave pe dinăuntru, pe acela să-l stupești între ochi.

Conu Manole se odihni câteva momente.

Răsuflă grăbit. Răsuflă apoi mai larg, odată, și urmă:

— Lumea, măi băete, e ca o carte. Fiecare pagină, fiecare făptură, își are slovele ei. Numai ochi să ai să le citești. Singură pagina prostului e goală ca podul palmei. Poftim de citește într'însa! Păs de găsește ceva în ea!

Se înturnă muștrător spre mine:

— Și tu ai vrea să mă înhăitez cu dânșii!

Râde înăbușit. I-auzeam râsul ca un gălgăit de apă în fundul unei peșteri. Nu-i vedeam privirea. Dar, printre stelele cari scăpărau de-asupra mea, mi se părea că sclipesc și ochii lui. Se potoli cu încetul. Nu i-am întrerupt gândurile. Nu i-am stânjenit râsul. Aș fi vrut să-l mai aud. Dela el singur, urmă întru târziu, rar și trist:

— Tu, flăcăule, ești tânăr... Ai viața înaintea ta... Ca bogatul care nu se uită la o firfircă, poți să-ți risipești ceasurile la crâșma lui moș Anghel... Dar eu?... Uită-te la mine: nu cum par, ci cum sunt... Sunt bătrân... Zilele mi-s numărate... N'o să mai văd multe nopți ca noaptea asta... N'o să mai apuc de multe ori lumina stelelor de sus... Ca mâine... sapa și lopata... Cât sunt însă pe picioare, — și glasul conului Manole vibră cald și sumbru în

noapte, — cât încă mai am o picătură de sânge în vine, — iartă și tu egoismului bătrânesc, — aș vrea să-mi umplu hârbul ăsta de viață, așa cum se umple ulciorul de lut cu apă de izvor, cu tot ce-a mai rămas mare și bun în lume și cu tot ce mai e frumos pe pământ...

Ultimele cuvinte le-a șoptit mai mult decât le-a spus. Dacă n'aș fi știut că nu se închină nici lui Dumnezeu, nici lui dracu, aș fi putut să-mi închipui că se roagă. Iși ridicase amândouă brațele în aer. Le urmăream umbra subțire profilându-se pe li-căririle cerului și descriind un larg arc de cerc, ca și cum ar fi vrut să cuprindă în ele tot văzduhul. Abia murmură:

— Privește, copchilule...

Iși lăsă apoi brațele să-i cadă ușor pe genunchi. Se înclină încet spre mine. Se propti aproape de umărul meu. Imi suflă în ureche:

— Țst!... Ascultă piciule!... Ascultă cum țârâie un greer, de-ai zice că raza luceafărului sfârâie intrând în pământ...

Am ascultat, încremenit. Parcă fusesem surd până atunci. Deodată, în jurul meu, în noaptea caldă și mută, sub pâlparea nenumărată a stelelor, alți greeri, sute și mii de greeri, de-aproape, de departe, din

fundul văilor, de pe coamele dealurilor, au început să cânte. Eră un svon, un ison ușor și vast ca un preludiu de orchestră. S'ar fi spus că pământul își umflă și-si de-sumflă ritmic coastele ca foalele unei orgi uriașe și că respirația lui profundă umplea noaptea de vuet, ca bolta unui templu.

— Mai vrei să te întorci la dânșii? mă întreabă șugubăț bătrânul.

Nu mai vroiam nimic. Nici judecători. Nici ispravnici. Nici pulberea infimă a oamenilor pe cari îi zăream acum, ca de pe un pisc de munte, biet furnicar ridicol de pretenții și de vanități. Ascultam glasul naturii. Mi se părea că-l auzeam pentru întâia dată. Imi spuneam cu entuziasm: iată sensul vieții adevărate. Și repetam de-a doua zi chiar, cu emfaza, firească vârstei: să trăești în armonia sau dezarmoniile universului, față 'n față cu infinitul, cu eternitatea sau cu neantul, nu importă! dar în toate cazurile departe de proști. Avea dreptate conu Manole. În lături prostia! Cu aere umilite, smerite și cucernice, ea ne stinge luminile cerului, așa cum maicile la mănăstiri, pioase și cernite, sting cu mucarnițele lor lungi flăcările policandrelor. La gândul că prostia împiedicase veacuri și milenii de-a rândul progresele omului și că și-acuma se

puneà de-a curmezișul tuturor inițiativelor, tuturor înfăptuirilor, tuturor îndrăznelelor, o mânie surdă îmi încruntă sprincenele, pe când răbufniri de orgoliu exagerat îmi umflau pieptul.

Ne mai putând să păstrez numai pentru mine sentimentele de dușmănie cari mă agita-u, am izbucnit într'o zi față de conu Manole:

— Ca și d-ta, îi desprețuesc și eu, și-i urăsc de moarte.

— Pe cine? mă întrebă bătrânul, făcând pe speriatul în fața atitudinii mele războinice.

— Pe proști...

Atunci o umbră de tristeță trecu pe fruntea lui:

— Ești nerod.

— Cum?

— Ți-am spus că ești nerod.

— Da' de ce?

— Fiindcă, măi tândală, pe un lepros nu-l desprețuești. Fiindcă pe un râios nu-l urăști. Și fiindcă un prost nu e mai vinovat de prostia lui decât râioșii și leproșii de boala lor...

L'am întrerupt sarcastic:

— Să-i plângem, atunci?

— Și mai puțin încă! mă sfătui blajin și blând, bătrânul. Plânsul, ca și ura, scur-

tează viața. Mă întrebi mereu de ce-am trăit așa de mult? Fiindcă n'am plâns micimile lumii și n'am urît scăderile ei. Sunt destui ochi și inimi haine, pentru asta. Noi? Noi să privim mai sus, și de mai sus.

— Bine!... Bine!... am consimțit eu zâmbind. Dar cum?

— Ocolindu-i, măi păcală! ți-am mai spus-o. De ce te faci că nu'nțelegi? Să ne apărăm de palavrele prostului, cum se apără vita cu coarneau și calul cu coada, de bâzâitul muștelor. Să nu stăm în calea lor. Să ne ferim de dânșii. Nu de alta, dar ca mai toate molimele, prostia se ia. De câte ori mi s'a întâmplat să stau de vorbă cu vre-un prost mai mult de cinci minute, mă simțeam și eu, dela o vreme, greu de cap, scârbit de toate, preocupat de fleacuri și de mărunțișuri. Am încercat de multe ori. Poate-oi fi eu prea slab de îngeri. Incearcă și mata...

Ce să mai încerc! Constatarea conului Manole o făcusem și-o refăcusem în nenumărate rânduri. Numai că n'o pusesem în formule. Un singur lucru mă tulbură și mă intrigă totuș. Cum se face că toți cei cari, dintr'un motiv sau altul, trăesc departe de lume, izolați, închiși în ei înșiși, sau în peșteri, sau în turnuri de ivoriu, dar deopotrivă la adăpost de mucegaiul prostiei ome-

nești, nu sunt la fel de înțelepți și n'apucă nici pe departe bătrânețile conului Manole. Câți schimnici, câți pustnici, câți sihaștri, câți anahoreți, n'au murit în floarea vârstei! Un caz, mai ales, îmi stă pe inimă. Imi aminteam de un călugăr pe care-l cunoscusem în copilărie la mănăstirea Sihla. Monahul Paisie, așa îl chema pe călugărul meu, se închisese într'un vechi cuptor de făcut pâine așezat drept în mijlocul curții, dar ruinat pe jumătate, năpădit de bălării și despicat în două de rădăcinile unui mesteacăn svelt și alb ca un fum de țigară. Paisie lipise crăpăturile cu mâinile lui, astupase cu moluz și băligar toate găurile și zidise gura cuptorului pe dinăuntru, lăsând o deschizătură numai cât un lat de palmă, ca să i se treacă printr'înșa coji de pâine sau de mămligă și-o troacă de apă. A stat așa, zidit și îngropat de viu ca într'un cosciug, neputând să se ridice niciodată în picioare, nici măcar pe brânci, neschimbând o vorbă cu nimeni, sufocat și înecat în propriile lui murdării, unsprezece ani în șir. Eram de față când jandarmii, din porunca stăpânirii, au spart zidurile cu târnăcoape și-au scos la lumina zilei un fel de arătare schilavă, albă ca un vierme, jigoasă ca o obială, cu plete năclăite cari i se înclaiaseră

dealungul spinării până la buce și cu ochi goi, lăptoși, albi aproape, ca de orb. Mai târziu, după ce l-au îmbăiat și l-au culcat în infirmeria mănăstirii, am putut să schimb câteva vorbe cu dânsul. Nu uitase toate cuvintele. Pe câte le știă, le așeză în șir, fără articole, fără predicate, așa cum vorbesc copiii. Il pricepeam cu greu, dar îl pricepeam. Nu eră nebun. Nici înțelept însă nu pot să spun că eră. Ia, un biet om ca atâția alții. Un creștin. Și a murit de tânăr încă, la vreun an sau doi după ce l-au desgropat. Cu toate astea, dacă teoria conului Manole eră cea adevărată, ar fi trebuit să moară la adânci bătrâneți. Nici un om, în adevăr, din câți întâlneam până la dânsul, și dela el încoace, nu trăise mai izolat de lume, de deșertăciunile și de prosția ei, ca monahul Paisie.

I-am povestit întâmplarea asta conului Manole, într'o superbă zi de vară, când toate crengile copacilor erau pline ca de flori și de fructe sunătoare, de cântecele păsărilor. Și-am mai adăugat, mi se pare, ca să-l necăjesc și eu o leacă: — ei! să te văd acum cucoane pe unde o să-mi scoți și mata cămașa!

— Cum mi-e portul. Prin nădragi! mi-a ripostat ghiduș boierul. Dar tot el reveni: —

să lăsăm însă gluma la o parte. Cazul e simbolic. Povestea interesantă. Merită un pic de seriozitate. Cu atât mai vârtos cu cât întărește tot ce ți-am spus.

M'am uitat chiorâș la dânsul.

— Nu te zgâi, mă rog matale, așa, la mine, că-mi iei piuitul. Zgâește-ți mai bine ochii pe dinăuntru și gândește-te că Paisie a trăit unsprezece ani în șir, zi și noapte, în tovărășia tâmpilor.

Crezând că m'a înțales de-a 'ndoasele sau că-mi răspunde anapoda, am exclamat:

— Singur, coane Manole, singur cuc.

Boierul făcù însă cu mâna, plictisit, ca și când ar fi alungat o muscă:

— Un om nu e niciodată singur. Nici treaz, nici în somn. Trăește cu el, sau cu alții. Dacă monahul Paisie a trăit numai cu el însuș, vezi și mata ce imbecil și-a ales ca tovarăș de drum. Dacă a trăit cu alții, spune-mi, rogu-te, cu cine ar putea să trăiască un călugăr? De bună seamă că nu cu noi, păcătoșii. Ci cu cei de-o teapă cu el: cu sfinți, cu martiri, cu mucenici, cu Dumnezeu. Veselă societate! mormăi conu Manole. Tot unul și unul!

După un moment de șovăială, îmi adăogă, confidențial:

— Ii cunosc pe toți. Din curiozitate, din

vițiu, poate, am citit și eu viețile sfinților. Nu te povățuiesc să-mi urmezi pilda. O să fii mai câștigat citind viețile haiducilor, oricât de idiot ar fi scrise. Un Jianu, un Tunsu, au ceva omenesc într'înșii, dacă nu mai multă omenie decât toți cei din vremea lor. Au nădăjduit, au luptat, au urât, au iubit, au făcut rău și bine, au trăit. Pe când sfinții!...

Conu Manole făcù un gest de scârbă, ca și cum, din nebăgare de seamă, s'ar fi atins cu mâna de-o coropeșniță sau de-o broască râioasă. Se potoli repede însă, văzând că în fața lui nu erau legiunile de lighioane ale bisericii, ci numai dealuri smălțate cu toate florile pământului. Respiră adânc parfumul lor, și întorcându-se spre mine, și privindu-mă glumeț, cu ochi înfipti ca doi licurici sub streășina sprincenelor, mă întrebă:

— Ce-ai spune, măi svânturatule, dacă acum, când ne râd dealurile sub arșița soarelui, m'aș apropià tiptil de tine și, cu mutră pocăită, cu priviri spășite și cu glas pe nas, ca al popii când iese cu toate odăjdiile pe el în ușa altarului, te-aș îndemna:

— Măi copile, nu miroși florile câmpului, că-i păcat...

Toate păsările cerului, bete de aer și de lumină, cântau în preajma și deasupra noas-

tră. Conul Manole le auzi. Mi le arătă, mustător, cu degetul:

— Măi copilandre, nu ascultă cântecul privighetoarei, că ispitele diavolului sălăș-lueșc sub limba ei...

La câțiva pași de noi un pom uriaș își culcă ramurile încărcate de roade până la pământ. Mere domnești, mari cât luna plină, străluceau printre frunze. Conu Manole îmi urmări privirea și mă amenință cu spaimă prefăcută:

— Măi flăcăule, nu gustă din mărul cela rumen ca un obraz de fată mare, că viermele ascuns într'însul o să-ți pătrundă 'n carne și-o să te roadă până la ficiți.

Desnădăjduit, ne mai știind încotro să dau cu capul, cu nările închise, cu urechile astupate, cu toate simțurile betege, mi-am ridicat privirile spre cer. Dar conu Manole stătea la pândă. Tună înfricoșat:

— Asta nu! Mai ales asta nu! Om în puterea vârstii, nu pipăi cerul cu ochi năimiți de frumusețea lui, și nici trupul copilelor cu gând de desfătare, că se burzuluește Dumnezeu și te-or pârjoli flăcările iadului...

N'apucă însă bine să-și termine palinodia, și-l pufni râsul. Mă scutură, amical, de braț:

— Ce-ai zice de mine, măi michiduță, dacă

apostolicește și duhovnicește, dar serios ca un țap logodit, ți-aș fi vorbit astfel? Ce-ai spune dacă, cu glas fățarnic și pe nas, ca un dascăl într'o strană, te-aș povățui: întoarce-ți, omule, căutătura dela bunurile vremelnice și odihnește-ți-o, pentru veacul veacurilor, amin! la sânul celui de sus... Nu-i așa că ți-ai spune, și pe sfântă dreptate, a căpiat moșneagul!

Fruntea conului Manole se posomorî:

— Cu toate astea așa ne vorbesc sfinții, — ceva mai prost, firește, dar cu acelaș tâlc. Așa au trăit mucenicii. Așa au gândit părinții bisericii. Așa l-au făcut, ne-om, după chipul și asemănarea lor, pe Paisie. Așa au surghiunit, dintr'o lume făcută pentru simțurile omului și pe care, fără de ele, nici n'ar putea măcar să și-o închipuie: cântece, culori, miresme, femei, gândire; și-au făcut să înflorească în locul lor, pentru nasul unui Dumnezeu sensibil numai la duhoarea lăturilor: bubele și puroaiele cărnii.

Ah! Dumnezeuul lor!

Ajunseserăm în vremea asta, pe neșimțite, pe culmea unui deal înalt. La picioarele noastre, ca într'o strachină, se ghemuiau podgoriile. Iar în depărtare, spre cele două zări opuse, se întrezăreau, la răsărit, cotiturile Prutului și în spre apus, profilându-se

aproape transparent pe cerul ars de soare, zimții Carpaților.

Ridicându-și brațele la înălțimea orizontului, conu Manole îmbrățișă tot cerul și tot pământul, cât se vedeă și dincolo de ce se vedeă cu ochii, dintr'o singură privire. Apoi rosti, larg, ca o binecuvântare:

— Ce curat e aerul!... Ce dulce e viața!...
Și ce hâd e Dumnezeu lor!...

Stătù așa, multă vreme, ca în extaz. O albină de aur i se roteă, ca un nimb, în jurul capului. O suflare de vânt i se jucă în șuvițele albe ca sideful. S'ar fi spus că aripi nevăzute îi răcoreau fruntea. Intorcându-se împăcat și liniștit spre mine, îmi mărturisî:

— Ți-am spus că am trăit mult fiindcă m'am ferit de nătângia oamenilor. Nu ți-am spus tot adevărul. Mi-am trăit din plin viața, fiindcă am scos dintr'însa pe Dumnezeu.

N'aveam nevoie de prea multă trudă ca să-l cred pe cuvânt. Bănuisem de mult adevărul acesta. Știam și eu că o clipă furată superstițiilor, rugăciunii sau temerilor deșarte, e o clipă câștigată asupra morții.

Dar mărturisirea bătrânului mă nedumerea totuș. Imi spuneam cu închietudine: — în trei sau patru feluri, până acum, mi-a

explicat marea lui longivitate. Când s'a înșelat? Când m'a înșelat? Nu cunoaște el însuș taina pe care o poartă într'însul? Sau, cunoscând-o, mi-o ascunde?

M'am hotărît să-l urmăresc mai de-a-proape. Nu mă gândeam, firește, la ce se gândea elita târgului: la vrăji misterioase, la retorte, fiole și alambicuri întortochiate, la slujbe sinistre, în miez de noapte, când ies strigoii din morminte și trec prin aer, val-vârtej, călări pe cozi de mături, ostașii Satanii. Il cunoșteam acum prea bine pe boier, ca să mi-l mai închipui cu coarne în frunte și cu coadă la șezut. Nu mă gândeam, deasemeni, la copilele din satele megieșe, firave și-abià involte, amintite de primar. E drept că boierul nu mă poftise niciodată să-i calc pragul casei și puteam prin urmăre să-mi imaginez conacul boieresc fastuos ca un serai, ascuns de ochii oamenilor ca un harem și străbătut, — în efluvii parfumate și acorduri imprecise, pe lespezi de marmură sau profunde covoare orientale, — de pași mărunți, ușori și goi.

Dar de viziunile astea fugare și lascive, dacă le-am avut, nu erà de vină viața conului Manole; nici gândurile mele, răspunzătoare. De pricină erau îmbierile insinuante ale nopților cari începeau să fie ceva-ceva

mai lungi, fierbințeala sângelui și svâcnirile inimii peste cari creerul omului nu poate fi stăpân. Când eram cu mintea limpede, ceea ce mi se întâmplă mai totdeauna, îmi spuneam: — bătrânul tău prieten nu te-a invitat să-i vizitezi gospodăria? O fi având motivele lui. E poate încă una din originalitățile lui. Oricum ar fi însă, nu bănuî, nu suspectă, ci mulțumește-te cu ce-ți dăruiește. Fiecare ins arată semenilor lui ce are el mai de preț. Unii, palatele, moșiile, giuvaericalele, bogățiile lor. Alții, sufletul sau înțelepciunea. Ție ți-a căzut partea leului. Nu crâcni. Nu aiură. Profită. Scormonește. Adâncește.

Am profitat, și cu ce râvnă încă! Mai ales că de data asta, totul, oameni și împrejurări, îmi erau favorabile. Judecătorul nu mă mai sâcăia cu insistențele lui. Se resemnase, probabil. Cei dela crâșma lui moș Anghel, învinși sau plictisiți, mă lăsaseră și ei în plata Domnului. Arșița implacabilă a zilelor de vară, se domolise. Natura, îngreuiată cu toate roadele toamnei, își odihneă trupul ostenit ca al mumei care-și așteaptă pruncul.

În calmul naturii și 'n indiferența creaturilor, m'am pus serios pe lucru. Mi-am alcătuit planul de luptă pe tăcutele, cu o lentă și savantă încântare. Procedând prin

eliminări sau adăugiri succesive, mi-am compus un fel de interogator, perfid ca al unui judecător de instrucție. Intrebările alterneau, grave sau ușoare. De câte ori întâlneam pe boier îi puneam câte una:

— Fumezi mult, coane Manole. Nu crezi matală că tutunul întreține sau lungește viața?

— Mai e vorbă! mă luă peste picior bătrânul. Deaceea, pe semne, c'au trăit cu sutele de ani tata Noe și toți patriarhii Bibliei. Trăgeau strașnic din ciubuce. Fân însă, paie sau pălămidă. Fiindcă tutunul nu-l născocise încă Dumnezeu pe vremea lor.

— Dar orgoliul? coane Manole, l-am întrebat a doua zi. Nu crezi mata că orgoliul lungește cât de cât viața?

— Care orgoliu?... Ce fel de orgoliu?

— Orgoliul puterii, de pildă... Orgoliul numelui.

Conu Manole pufni ca un curcan care-și râcăie aripile de pământ.

— Poftim! Ce-ți mai trecu acum prin minte! Să fii mândru de putere, când nu poți să faci nimic cu dânsa, să 'ndrepti un rău, să schimbi un suflet, ca miniștrii bunăoară; sau când orice hoț poate s'o aibă, tot ca miniștrii bunăoară. Cât despre nume!...

Conul Manole se propti țeapăn pe picioare și-și îndesă mâinile în șolduri:

mai lungi, fierbințeala sângelui și svâcnirile inimii peste cari creerul omului nu poate fi stăpân. Când eram cu mintea limpede, ceeace mi se întâmplă mai totdeauna, îmi spuneam: — bătrânul tău prieten nu te-a invitat să-i vizitezi gospodăria? O fi având motivele lui. E poate încă una din originalitățile lui. Oricum ar fi însă, nu bănuî, nu suspectă, ci mulțumește-te cu ce-ți dăruiește. Fiecare ins arată semenilor lui ce are el mai de preț. Unii, palatele, moșiile, giuvaericele, bogățiile lor. Alții, sufletul sau înțelepciunea. Ție ți-a căzut partea leului. Nu crâcni. Nu aiură. Profită. Scormonește. Adâncește.

Am profitat, și cu ce râvnă încă! Mai ales că de data asta, totul, oameni și împrejurări, îmi erau favorabile. Judecătorul nu mă mai sâcâia cu insistențele lui. Se resemnase, probabil. Cei dela crâșma lui moș Anghel, învinși sau plictisiți, mă lăsaseră și ei în plata Domnului. Arșița implacabilă a zilelor de vară, se domolise. Natura, îngreuiată cu toate roadele toamnei, își odihneă trupul ostenit ca al mumei care-și așteaptă pruncul.

În calmul naturii și 'n indiferența creaturilor, m'am pus serios pe lucru. Mi-am alcătuit planul de luptă pe tăcutele, cu o lentă și savantă încântare. Procedând prin

eliminări sau adăugiri succesive, mi-am compus un fel de interogator, perfid ca al unui judecător de instrucție. Intrebările alterneau, grave sau ușoare. De câte ori întâlneam pe boier îi puneam câte una:

— Fumezi mult, coane Manole. Nu crezi matală că tutunul întreține sau lungește viața?

— Mai e vorbă! mă luă peste picior bătrânul. Deaceea, pe semne, c'au trăit cu sutele de ani tata Noe și toți patriarhii Bibliei. Trăgeau strașnic din ciubuce. Fân însă, paie sau pălămidă. Fiindcă tutunul nu-l născocise încă Dumnezeu pe vremea lor.

— Dar orgoliul? coane Manole, l-am întrebat a doua zi. Nu crezi mata că orgoliul lungește cât de cât viața?

— Care orgoliu?... Ce fel de orgoliu?

— Orgoliul puterii, de pildă... Orgoliul numelui.

Conu Manole pufni ca un curcan care-și râcâie aripile de pământ.

— Poftim! Ce-ți mai trecù acum prin minte! Să fii mândru de putere, când nu poți să faci nimic cu dânsa, să 'ndrești un rău, să schimbi un suflet, ca miniștrii bunăoară; sau când orice hoț poate s'o aibă, tot ca miniștrii bunăoară. Cât despre nume!...

Conul Manole se propti țeapăn pe picioare și-și îndesă mâinile în șolduri:

— Mă cheamă Arcașu! Și vrei să-mi ții nasul bârligat pentru atâta lucru? De ce, mă rog? Când se putea, tot așa de bine, să mă cheme Armașu, Abrașu sau Aldămașu...

Am încercat un protest timid:

— Cu toate astea, tradiția... sângele... strămoșii...

— Ce sânge?! Care strămoși?! — hohoti conu Manole. Cine se poate lăuda, fără să mintă, că e sigur de strămoși. Eu unul, ba! Nu-i știu pe toți. Dar ajunge o măciucă la un car de oale. Bunică-mea, dinspre partea tatei, — iertate-i fie păcatele — era frumoasă coz, dar rea de muscă, foc. Așa erau vremurile și muerile pe-atunci, că de-atunci s'au schimbat de le-a mers pomina!... zâmbi bătrânul.

Dar chiar de-ar fi fost altfel. Chiar dacă m'aș trage, direct, din arcașii lui Ștefan. Ei și? Care țigan nu se trage și el, din tată 'n fiu, dela descălecătoare și mai 'naintea de descălecătoare. Cine se poate naște din pântecul femeii, fără părinți cari la rândul lor au avut și ei alți părinți? Și de ce să te crezi căzut cu hârzobul din cer pentru atâta lucru? Și de ce să te glorifici cu o meteahnă sau cu o faptă de rușine, pe care o împărtășim cu toate dobitoacele pământului?

Edificat îndeajuns dinspre partea asta și stergând, cuminte, orgoliul de pe răbojul longivității, l-am întrebat altădată pe boier:

— Dar justiția?... Sentimentul că ești drept și că poți împărți și altora dreptatea, nu crezi matale că poate prelungi viața?

Conu Manole îmi făcù cu ochiul:

— Hai! bați șeaua ca să priceapă iapa. Ți-ai spus așa, într'o doară: ce-ar fi dacă mi-aș trage un pic de spuză pe turtă cu mâinile lui moș Manole? Fiindcă ești și matale o fărîmă de judecător, ai vreă să te asiguri, din vreme, și de pensie și de adânci bătrâneți. Șterge-te pe bot măi mânzule! Paște murgule iarbă verde! Justiția n'a lungit, niciodată, zilele nimănu. Le-a scurtat, dimpotrivă, pe-ale altora. Vorbesc, cât mă taie capul despre justiția oamenilor. Că nu te-i fi gândit, de bună seamă, la celelalte justiții: la justiția naturii, la justiția lui Dumnezeu...

— Ba la toate m'am gândit, coane Manole.

— Rău ai făcut, fiule, — zâmbi mucalit bătrânul, — fiindcă și cu ele, și fără ele, e tot un drac. Vezi și matale. Justiția lui Dumnezeu? Haram de capul ei! Dumnezeuul Bibliei cere dinte pentru dinte. Al Evangheliei, să 'ntorci dreapta dacă ți-a fost pâl-

muită stânga. Al Coranului, mai șmecher, vreà o lege pentru ai lui și alta pentru ghiauri. Cum să te descurci, tu biet om, din încurcătura asta de mațe, când nici dumnezeii nu se înțeleg între ei!

Barem justiția naturii e mai simplă, dacă nu-i mai brează. Simplă și expeditivă. Ai puterea? Ai dreptatea. N'ai puterea? Te mănâncă lupul dacă ești oae; îmbuibatul dacă ești flămând; și nemernicul dacă ești cinstit la suflet.

Taman ca justiția oamenilor!

— Atunci să fim sceptici? l-am întrebat cu oarecare iritare nestăpânită în glas. Să fim impasibili? Să fim cinici?

Conu Manole mă privi cu nemărginită îngăduință. Imi răspunse împăciuitor:

— Să nu fim mărginiți, mai ales. Să nu măsurăm lumea cu cotul, iar părerile noastre despre ea să nu le împărțim în felii. Să nu ne încurcăm în epitete. Să nu ne împiedicăm de doctrine. Să nu ne poticnim în teorii. Ele țarmuresc viața. N'o explică. Și n'o înțeleg.

Cu toate astea, îmi spuneam eu cu exasperare, și 'n seara aceia și 'n zilele următoare: trebuie să existe în inima omului un resort, ori cum s'ar numi el, convingere, doctrină, credință, care să-l susție în cli-

pele de îndoială, să-l întovărășească în ceasurile de desamăgire, să-i dea brânci în zilele de luptă. De pildă idealul, gloria!

Cu fața iluminată de strălucirea ei postumă, l-am întrebat a doua zi pe boier:

— Dar gloria? coane Manole.

Conu Manole ridică din umeri, morocănos:

— Nu știu. N'o cunosc. Eu nu vorbesc decât despre ceea ce știu.

N'avea dreptate... Știam și eu, știă și el că n'avea dreptate. Cum îmi spusese el singur altădată: — dacă oamenii n'ar vorbi decât despre ceea ce știu, cine naiba ar mai deschide gura! Cu toate astea n'a fost chip să-i mai desleg băierile gândirii. E exact că nici eu n'am insistat mai mult decât se cuvine. Ghiceam motivul tăcerii. Bănuiam adevărul. Înțeleptul meu prieten trăise prea mult și văzuse prea multe, ca să mai creadă în cea mai vană dintre vanitățile omenești.

Altele, mai modeste chiar, ar fi putut să-l intereseze. Slavă Domnului, nu-mi lipseau. Cauzele cari lungesc sau scurtează viața sunt nenumărate ca nisipul mării. N'aveam decât să mă plec și să iau din grămadă: lenea, munca, băutura, sportul, păcatul, re-mușcarea, averea, sărăcia, ambiția, umilința, resemnarea, trufia, vițiul, virtutea, câte și mai câte altele, să poți alcătui cu ele un

dictionar cât degetul cel mare dela mâna dreaptă, de gros. I le-am înșirat pe toate. Nu mi-a scăpat mai nici una, cred. După toane și împrejurări, conu Manole îmi răspundeà cu o glumă, sau pe îndelete, sau nu-mi răspundeà deloc. De cele mai adeseori însă îmi răspundeà. Dacă n'aș fi un pios adorator al sfintei leni, și dacă n'aș prefera celei mai frumoase pagini scrise, gândul instabil care o inspiră, visurile și dulcile aiurări ale minții cari o premerg, de mult aș fi compus un cogeamite volum cu răspunsurile boierului. Poate, totuș, că o să-l scriu odată și-odată. Poate, iarăș, că n'o să-l scriu nici când. Și poate că mai bine e așa. Cenușa conului Manole va odihni mai liniștită.

Fiindcă el însuș mi-a spus odată, legănându-și capul ca un pom bătut de vânturi:

— La ce să scrii!?

Vorbeà astfel, trăgându-și alene pasul, într'o minunată zi de toamnă, tristă și încântătoare, ca toate lucrurile cari se sfârșesc. Cerul erà sur. Pe fondul verde al podgoriilor apăreau pe-alocuri, risipite și răzlețe, plăci de aramă ruginită. Frunze veștede foșneau, la cotituri, sub pașii noștri.

— La ce să scrii! repetă bătrânul. Ce-ți închipuești tu, măi încurcă-lume, c'o să ră-

mâie din toate vrafurile de hârtie tipărită de-alungul veacurilor? Ce cuvinte noi ai putea s'aduci omenirii? In ce tipare reînnoite să le torni? Și cine să te asculte? Și cui i-ar folosi?

Fruntea conului Manole se lăsase încet, spre pământ, ca o ramură prea încărcată de roade coapte. Se vedeà că erà trist. I se întâmplà și lui, ca ori și cui, să aibă asemenea ceasuri de descurajare, când amara ironie a vieții sau vanitatea ei, apar, deopotrivă, înțeleptului ca și celui slab de duh.

Ca să-l necăjesc sau ca să-l ațâț, i-am spus:

— Cam așa vorbeà și Eclesiastul.

Dar atunci un cocor, vâslind lin din aripi, trecu deasupra noastră.

Conu Manole își ridică privirile.

Alți cocori, în cete, în unghiuri, în linii frânte, străbăteau văzduhul. Pe cerul vântat desenau slove albe.

— Silabisește-le pe ele mai întâi, măi cărturarule, — mă sfătui înseninat bătrânul, — și dă-i pace Eclesiastului. El căină deșertăciunea omului. I-o plâng și eu. Dar deasupra noastră stă deschisă cartea cerului. In jurul nostru se 'ntinde cartea lumii. Deschide-le măi papă-lapte. Răsfoește-le măi ne-aude, ne-a vede, ne-a greul pământului. Și

să-mi spui, mâine, ce-ai înțeles. Azi mă duc să-mi văd de treburi. Iartă și matale. Incepem culesul.

Și cu vorbele astea ne-am despărțit. M'am uitat după bătrân până ce-a dispărut, țănoș și săltăreț, printre coardele de viță; apoi am luat-o și eu razna peste dealuri. Nu-mi ardea să mă întorc, mai de vreme ca deobicei, la judecătorie sau în târg. Mă ispitea de-o mie de ori mai bine gândul s'ascult îndemnurile boierului și să studiez natura. Cu gravitatea învățacelui m'am pus pe lucru. M'am uitat lung la cer, până ce mi-a înțepenit ceafa. Am scrutat bine pământul, până ce-am văzut negru înaintea ochilor. Am măsurat arborii. Am cercetat sborul păsărilor. Am cotrobăit printre ierburi. M'am înțepat în urzici. Și mi-am sucit gâtul după cârdurile de fete cari veneau, cântând și hălăduind, din toate satele vecine, la culesul viilor. Dar altceva, — de ce m'aș face mai cu moț decât nu sunt, — nici n'am prea înțeles, nici n'am prea văzut.

Mai curând l-am văzut, hăt! de departe, pe Ghiță al meu, când mă întorceam spre casă, pe la toacă, cu desagii înțelepciunii deșerti pe umeri, dar vesel ca un cântec haiducesc și flămând ca un lup. I-am strigat cât m'au ținut plămâni:

— Măi Ghiță, măi!... pune de gătit!

Dar Ghiță nu m'a auzit. Infapt ca un par în mijlocul drumului, își făcuse palma cozoroc de-asupra ochilor și măsură șoseaua dela apus la răsărit. Fără doar și poate că mă pândeà pe mine. De ce mă așteptà însă? Nu m'am întrebat. Și nici un presentiment misterios nu mi-a strâns inima.

L-am strigat a doua oară, și-a treia oară și de câteva ori în șir. Iar când m'a auzit sau m'a zărit, prostul de el, în loc să deà buzna 'n casă, s'a repezit spre mine. De geaba îi făceam semne disperate. Cu cât dădeam din mâini mai tare, cu atât grăbeà galopul. Leoarcă de sudoare, gâfîind și bolborosind, m'a anunțat, spionând împrejurimile cu priviri speriate:

— Domn... ajutor! Domn... ajutor!... Două scrisori pentru d-voastră...

Oricât îi plângeam de milă, m'a pufnit râsul.

— Ei și! Două scrisori!... Alergi de-ți iese sufletul din tine și faci atâtea marafeturi pentru două scrisori!... Dă-le 'ncoà!

— Vedeți că...

Și plecându-mi-se peste umeri, isbuti să mai adauge, pe când cu mâini înfrigurate desfăcea plicurile împăturite într'o batistă murdară:

— Vedeți că e mare zarvă 'n târg... Boierii noștri-s la moș Anghel... Chefuesc dela prânz... Scrisoarea-i dela d-l ministru!

Am strâmbat din nas. I-am smuls aproape scrisorile din mâini. Mi-am aruncat ochii pe ele. Ghiță aveà dreptate. Primul plic, galben, oficial, purtà ștampila ministerului de justiție. Celălalt erà dela tata. Fără să vreau am făcut apropiere între sosirea lor simultană și cheful dela moș Anghel. De data asta aveam un presentiment. Nu ghiceam care. Nu bănuiam de ce. Dar îl aveam. Ca să întârziu, măcar cu câteva minute, surpriza neplăcută, am deschis mai întâi scrisoarea tatei. Dela primele rânduri însă, am holbat ochii și tot sângele mi-a năvălit în obraji. Reciteam de câte patru și de câte cinci ori aceeaș frază, fără s'o pricep. Mi-a trebuit un ceas ca s'o termin. Opt pagini de scris mărunț, îndesat, pline de muștrări amare, de imputări severe, întretăiate ici și colo de câte o dojană mai blândă în care stăruia nădejdea că în cele din urmă tot o să mă îndrept. O scrisoare lamentabilă. Bietul tată-meu îmi spuneà că a aflat, — din însăș gura ministrului, cu care fusese coleg de școală în copilărie, — de purtările mele rele în societatea bună din Cotnari, și că-i crăpase obrazul de rușine la vârsta

lui, ascultând ce-i povesteà fostul lui coleg despre isprăvile mele scandaloase în tovărășia unui bătrân stricat până 'n măduva oaselor. Și nu vorbe 'n vânt! exclamă nenorocit tată-meu. Nu vorbe de clacă. Ci numai capete de acuzație sprijinite pe scrisori, pe rapoarte, pe documente autentice. În cuvinte duioase îmi aminteà de sfaturile lui la plecare, de sacrificiile făcute pentru mine ca să-mi deà învățătură și creștere cuvinoasă, de făgăduelile mele solemne; și mă întrebà cum de m'a răbdat inima să calc tot trecutul acesta în picioare și să decad până 'ntr'atâta încât să uit tot ce-mi datoresc mie însumi și numelui cinstit pe care-l port. Din fericire, — și numai din considerație pentru dânsul, — ministrul nu luase împotriva mea o măsură disciplinară gravă și ireparabilă. Cariera nu-mi erà sfărmată. Aveam încă vreme să-mi revin în fire și posibilitatea să mă amendez. Eram mutat, deocamdată, la altă judecătorie, în celălalt capăt al țării, într'o comună din Dolj.

N'am mai avut nevoie să deschid plicul ministerial. L-am rupt. L-am mototolit. L-aș fi sfâșiat cu dinții! Nu mai aveam nevoie de slujba lor! Să și-o păstreze! S'o deà altuia mai demn ca mine. Unei slugi de casă. Unui

trântor. Unui samsar. Știam acum ce 'n-seamnă magistratura lor, justiția lor. Mi-o spusese și conu Manole. O să le-o strig în față. O să le-arunc demisia în nas. Și ce demisie! Eram tânăr încă. Nu cunoșteam viața. Imi închipuiam că dreptatea trebuie să iasă dela sine, ca untdelemnul, la suprafață; și că minciuna, și bârfeala, și calomnia, pot fi demascate. Imi juram să n'am astâmpăr și odihnă până ce nu voiu dà de gât pe ticăloși. De-aș fi știut bine că trebuie să umblu desculț, flămând și gol, voiu lupta. Două zile în șir, cu ușile zăvorite, am scris, am șters, am adăugat, am rupt și-am copiat un memoriu pe nu mai știu câte coale de hârtie. Soarele îmi bătea cu degetul în geamuri. Nu-i răspundeam. Răsunau dealurile de cântece. Nu le auzeam. Mâncam acasă. Fumam țigară după țigară. Pluteam în nouri de fum și într'o pâclă sinistră de ură și de răzbunare.

Așa m'a găsit, într'a treia zi de dimineață, cu capul în palme, cu coatele pe masă, conu Manole. Mă gândisem de multe ori la dansul. Mă întrebam dacă să-i spun ceva înainte de plecare, sau să duc cu mine scârba învinuirilor nedrepte. Mă hotărîsem să tac. Mi-ar fi fost mai multă rușine de obrazul bătrânului, decât de fuga mea.

Dela primele cuvinte însă, după ce mi-a mângâiat ușor fruntea și s'a uitat întrebător, adânc, în ochii mei, mi-am dat seama că nu voiu putea să-l mint. Pleoapele au început să-mi tremure. Capul mi-a căzut pe masă. Și-am plâns ca un copil.

Cuminte, conu Manole, m'a lăsat să-mi plâng, cu sughițuri, tot năduful. Abia după ce m'am liniștit o leacă, m'a întrebat încet, trist, cu oarecare îndoială în glas și ridicându-mi fruntea spre dânsul:

— Mai ai încredere în mine, dragul moșului?

— Am coane Manole... Cum să n'am?

— O să mă ascuți atunci ce te-oiu sfătui?

— Te-ascult coane Manole.

— Chiar dacă nu ți-o fi la început pe plac?

— Chiar...

— Ce-ai scris matale acolo?

Nu i-am mai răspuns.

Fără să mă mai întrebe, fără să-mi ceară consimțământul, și-a pus tacticos ochelarii pe nas, a adunat el însuș coalele răvășite pe masă, pe scaune și pe pat, și le-a citit cu migăleală, cu atenție, rând cu rând, filă cu filă, până la urmă.

A rămas dus pe gânduri, câteva momente. Apoi a clătinat scurt, hotărît, din cap:

— Nu!... Așă nu merge... Nu e bine...
Nu se poate.

Il întrebam numai din ochi: de ce nu?
coane Manole.

— Apoi, măi băiete... E prea lung, și n'o
să-l citească nimeni. E prea sincer ca să-l
creadă cineva. Și mă vorbești prea de bine
într'însul, ca să nu se gândească alții la rău.

Incepeam să zâmbesc.

— Știi ce-aș face eu, mă copchilule, să fiu
în locul matală?

— Fă cum crezi, coane Manole.

— Uite... aș luă memoriul ăsta de sus,
și l-aș rupe până jos. L-aș luă apoi de mij-
loc și l-aș rupe pe din două. Și-aș urmă tot
așă până ce nu s'ar mai alege nimic de
dânsul.

Făcând cum spuneă, conu Manole rupeă
coalele una după alta și le așeză, grămadă,
ca un pumn de confeti, în mijlocul mesei.

Fără să vreau, am glumit printre lacrimi:

— Munca mea de două zile!

— Dă-o focului, măi băete. Ea te-a făcut
să plângi. Uite cum râzi acuma. Așă te
vreau! Ascultă-mă pe mine: numai mișei
se bocesc. Omul tare râde. Și când plânge,
nu plânge durerile lui, ci pe-ale altora, pe-ale
tuturora.

De data asta țineam să mă justific:

— Dar n'am plâns, coane Manole. Dimpotrivă, voiam să mă apăr, să-i înfund.

— Cu atât mai rău, măi netotule. S'ò știi dela mine. Numai vinovații se apără. Numai ticăloșii se răsbună. Când o vită calcă mai apăsat cu copita în băltoacele drumurilor și te murdărește de sus și până jos, trebuie să fii de-o minte cu ea, sau smintit, ca să dai cu paru ntrânsa. Ce mi-e vita! Ce mi-s oamenii! Dă-i păcatelor. Nu te mai gândi la dânșii. Ia-ți mai bine haina în spinare și hai! vino cu mine. Soarele trebuie să fie de trei sulițe pe cer. Și culesul a început.

Am ieșit pe ușă împreună. Mergeam înviorați alături unul de altul. Nu vorbeam însă nici unul. Eu respiram cu nesăț, până 'n fundul plămânilor, aerul dimineții. Conu Manole, cu nasul în vânt, parcă respiră zările. Când am ajuns în dreptul fântânii Robilor, în loc s'ò ținem oblu sau s'ò luăm la stânga, ca deobicei, el a cârmit-o spre dreapta. O clipă am ezitat, crezând că se înșeală. Dar boierul urcă sprinten, grăbit, spre via lui. L-am urmat, uitând dintr'odată toată amărăciunea zilelor din urmă. Imi râdeau ochii. Inima îmi băteă ușor. In pragul porții celei mari am rărit pasul și mi-am fixat privirile în pământ. Nu vroiam să văd via în crâm-

pee, bucată cu bucată. Țineam la prima impresie. Abia după ce-am trecut binișor de poartă, mi-am ridicat ochii. M'am uitat repede în lături, înainte, am îmbrățișat toată priveliștea dintr'o singură privire. Nu pot să spun că am avut o deziluzie. Dar nici o surpriză prea mare. Bănuiam eu. Eră o vie ca toate viile. Nici mai frumoasă. Nici mai urâtă. Poate ceva-ceva mai bine îngrijită. Pământul afânat. Cărările plivite. Coardele întinse pe garduri de haraci de-o parte a drumului, iar de partea cealaltă pe garduri de sârmă. Frunzele stropite din belșug cu piatră vântată. Și struguri mari, grei, atâr-nând de pretutindenii ca țâțele vacilor. Numai după ce am urcat pe jumătate pieptul dealului și-am poposit pe un fel de platou, într'o ogradă imensă, umbrită de copaci groși cât roata carului, printre cari abia apăreau hambarele, grajdurile, cramele enorme și, în fund, în fund de tot, cerdacul conacului boeresc, mi s'a părut că pătrund într'o altă lume, într'o altă viață, cunoscute din cărți, aflate din spusele bătrânilor și uitate de mult. Impresia eră extrem de bizară. Aveam o simplă ogradă de vie în fața mea, cu acaretele și uneltele ei de muncă risipite la întâmplare, și cu toate astea ograda părea mai curând un tablou stilizat, desprins din-

tr'o ramă, decât o ogradă ca oricare alta. Ceva ireal plutea în atmosferă. Lucrurile cele mai comune, cele mai obicinuite, luau înfățișarea inconsistentă a lucrurilor văzute în vis. Câteva pluguri trântite unele peste altele, o căruță răsturnată lângă un zid, două poloboace desfundate uitate sub cumpana fântânii, păreau anume puse acolo, nu pentru că ar fi fost nevoie de ele, ci ca să dea peisajului farmecul poeziei. Iar în lumina spectrală a zilei cernută printre ramuri, întocmai ca pe-o scenă de teatru, șiruri de fete și flăcăi, cu panere încărcate pe umeri, coborau cântând spre clădirile din stânga noastră.

Conu Manole se îndreptă într'acolo. Mergea acum încet, oprindu-se la tot pasul. Pricepeam că nu era obosit. Vroia numai să-mi dea destul răgaz ca să admir în voie; și el însuș nu se mai sătura privind și ascultând. Un sgomot vast, continuu, domina cântecele culegătorilor. S'ar fi spus că o moară de apă era prin apropiere, sau o prisacă în toiul roitului. Ascultam și eu sgomotul, fără să bănuiesc de unde vine. Mi l-am explicat abia când am ajuns în dreptul cramei. Prin ușa, cât zece din zilele noastre, adevărată poartă de cetate, cu două caturi masive de stejar, ferecate și deschise

larg în lături, am văzut un sat întreg la muncă. Copile rătătoare treceau coșurile flăcăilor. Aceștia, la rândul lor, urcați pe scări improvizate, le deșartau în trei călcătoare, de doi stânjeni în lungime fiecare, și așezate de-a curmezișul cramei. Panerile go-lite sburau prin aer, însoțite de strigări și glume piperate. Fetele le prindeau din sbor. Nici una nu se lăsă mai prejos. Răspundeau la fel, cu glume în doi peri sau cu pumni de struguri aruncați feciorilor în față. În acelaș timp, în cele trei călcătoare uriașe, alte fete și neveste, cu poalele sumese în brâu de li se vedeau pulpele până la șolduri, sdrobiau poama în ritm când domol și legănat de horă, când sacadat și precipitat de bătută.

Ivirea boierului n'a speriat și n'a stingerit pe nimeni. Munca nu s'a întrerupt. Nici jocurile. Nici glumele. Strugurii se prăvăleau sub picioare. Mustul gălgâia din vrane. Cofe, donițe, oale de lut, plecau una după alta, pline ochi, neclintite, smirna, pe umerii argaților. Crama vuiă și duduia din temelie. În aer pluteau efluvii dulci și acre, amețitoare și iritante, de poamă călcată, de nădușeală și de femeie.

Conu Manole se mulțumi să întrebe:

— Merg treaba, măi diavolilor?

— Strună, boierule!

O singură fetișcană ridică hazliu din umeri și râzând cu toată gura pârguită între doi obraji ca două mere, bodogăni:

— Ar merge ea și mai bine, boierule, dacă flăcăii ceia ne-ar mai lăsa o leacă în pace.

— Dar ce ți-au făcut, Frăsina moșului? se miră hâtru bătrânul.

— Ia! Gavrilă al Cojocarului!... Il știi matale...

Fata ezită o clipă, uitându-se amenințător și ștregărește la un drac de băiat, cu ochi ca mura, care tocmai își descărcase coșul în călcătoare. Fata îl preveni cu degetul:

— Să știi că te spun, Gavrilă!

— Spune fă! că doar n'am omorât pe tată-meu.

— Ai spus să spun? Ține minte că tu ai spus!... Și izbucnind deodată:

— M'a sărutat pe gură, boierule!

— Cum se poate! exclamă scandalizat conu Manole. Ți s'o fi părut, Frăsino! Ai făcut tu una ca asta, măi Gavrilă?

Gavrilă se scărpină în ceafă:

— De ce să mint, boierule? Am făcut-o! De! ca omul dela țară. Că nu-s purtat prin lume și n'am învățat cum se face la orașe...

Și întorcându-se spre fată, cu ochii lui ca mura măriți de uimire prefăcută, o întrebă:

— Păi, unde eră să te sărut? fată hăi!

S'a pus pe răs boierul. Râdeau feciorii. Râdeau muierile. Râdeau cu toții. Dezarmată, râdea și Frăsina. Se prefăcea ea că-i mâniaoasă foc și-l împrășcă pe Gavrilă al ei cu must și cu ciorchini, dar râdea pe înfundate. Cumetrele o ghionteau. Flăcării o suceau și-o învărteau. Mâinile li se rătăceau prin vecine. Chiote izbucneau în învălmășeală. Țipete înăbușite. Vorbe de musturare:

— Astâmpără-te bădițo!

— Ține-ți mâinile acasă, măi Toadere!

— Te pârase boierului, Ionică!

— Arzâte-ar focul, blestematele!

Cu alte vorbe și alte tonuri, acelaș „fugi încolo, vino 'ncoace, lasă-mă și nu-mi dă pace“, al femeilor din totdeauna. În vremea asta, însă, treaba mergea strună. Mustul gălgâia ca șuvoaietele umflate de ploi. Zăcătoarele se umpleau văzând cu ochii. Crama zumzuiuă ca un stup de albine harnice. Cum îi stă bine vinului, culegătorii îl pregăteau în cântece și ștregării. Nu mă miram de șotiile lor, de glumele lor sărate și ardeiate. De când hoinăream prin sate, învățasem doar atâta lucru că în mijlocul naturii impudice oamenii sunt mai slobozi la gură și fetiș-

canele mai puțin năzuroase și spășite ca surorile lor dela orașe. Nu mă miram iarăși că în libertate și veselie munca mergea mai cu spor. Cunoșteam în privința asta teoriile boierului. Ceeace mă nedumerea, în schimb, era faptul că el, om al progresului și în curent cu descoperirile științei, își mai călca strugurii cu picioarele ca pe vremea lui Pasvante.

Indreptându-ne încetișor spre casă pentru cina de seară, conul Manole mă lămuri înțelepțește:

— Vița, dragul moșului, nu-i piatră, nu-i cărămidă. N'o fi având suflet, ca omul, dar are și ea viața ei, simțirea ei. Trăește. Eu mi-am dat de multe ori cu gândul că între toate viețuitoarele pământului trebuie să fie, trebuie să dăinuiască, un fel de legătură tainică. Dela ultimul firicel de iarbă chircit în șanțurile drumurilor, până la fruntea ta și-a mea, treptele pot fi nenumărate, dar scara e aceeași. Suntem o apă cu tot ce viețuește în univers. Ai auzit și tu că giuvaergii ca să redea strălucire mărgăritarelor aproape moarte, le pun la gâtul cucoanelor. Pielea muierilor le întinereste. Apoi dacă un bob de scoică renaște la sânul femeilor, cum ai vreă tu să se lese mai prejos rodul viei? Storce un strugure printr'o

524.765

râșniță sau pune-l sub un teasc. O să bei apă chioară, abia îndulcită. Sdrobește acelaș strugure sub talpa omului, cu toate necurățeniile ei, cu toată sudoarea ei, și-o să bei ce n'ai băut tu de când ești, vin ca apa vie, din podgoriile lui moș Manole.

Intr'adevăr, de cum ne-am suit în cerdacul încăpător ca ograda unui gospodar cuprins, boierul a bătut din palme și-a poruncit lui Vlădică-țiganul să-i aducă două sticle înfundate, una de Cotnar roș, din anii Eteriei, și alta de Cotnar alb, din acela pe care-l știau numai ei amândoi.

— Până atunci să luăm câte-o gustare, mă îndemnă bătrânul, să golim câte-un pahar în cinstea oaspetelui și, potrivit datinei, să ne spălăm mâinile și fața.

— Să bem cucoane și să ne spălăm. Dar aș fi mai bucuros să-ți văd mai întâi casa.

— Voia dumitale ca la banul Ghica, fiule. Numai că n'o să prea ai ce să vezi într'însa. Ia! o hardughie de pe vremuri, hodorogită ca și stăpână-său.

O fi fost casa de pe vremuri, cu zidurile de-un metru în grosime, cu odăi să poți învârti carul cu boi prin ele, cu sobe cât altarele bisericilor dela țară, dar ce-am văzut pe pereții ei străvechi, n'o să mai văd și nu se mai vede azi în casele bogate și

moderne. Numai rafturi, din podele până 'n bagdadie. Și în rafturi numai cărți. Iar pe unde nu erau nici cărți, nici rafturi, tablouri minunate, pânze din toate epocile și din toate școlile, adunate de el, alese de el, cum mi-a spus mai în urmă, în cursul călătoriilor lui prin Apus și într'o vreme când puteai să ai un Murillo, un Watteau, un Velasquez sau un Millet, pe prețul câtorva fălci de moșie.

Neștiind unde să-mi arunc ochii mai întâi și ce să văd mai repede, întârziam în dreptul in-foliilor masive, al incunabilelor respectabile, mă lăsam chemat de zece ori până să mă despart de un șir adorabil de elzeviruri, răsfoiam în grabă o ediție princeps, căutam să descifrez pe apucate titlul unui volum cu scoarța patinată de mâinile cine știe câtor cărturari și de scurgerea anilor.

Conul Manole clătină din cap în vremea asta și mormăia ca pentru el singur:

— Știam eu, măi șoarece de bibliotecă ce-mi ești, că fac bine ceea ce fac, nepoftindu-te să-mi treci pragul casii. Nu te-ai mai fi despărțit de hârțoagele astea. Aici te-ai fi îngropat. Aici ai fi mucezit.

Privindu-l cu o muștrare tristă în ochi, conu Manole se îmbună repede:

— Ei! nu luă și mata în nume de rău tot ce-ți spun. Așa-s bătrânii! Eu le-am citit și răscitit pe toate. Sunt sătul de bucoavne puse 'n rafturi. Ca mâine o să-l vezi și pe moș Manole într'un raft de patru scânduri. Astăzi, lasă-l să trăiască. Hai, și-om beà!

— Să bem, cucoane, dacă altfel nu se poate.

Și l-am urmat, cu gândurile aiurea, cu ochii pe pereți. Mergeam în silă. Târâiam pașii. Parcă m'ar fi tras cineva cu cangea. Conu Manole mă spionă pe sub gene. Zâmbea în barbă. Deodată s'a oprit locului.

— Tiii! măi plodule, mi-a venit un gând năstrușnic.

L-am întrebat politicos, dar fără prea mare interes:

— Ce gând? cucoane.

— Tot suntem noi singuri în seara asta. Nu ne-aude nimeni. Cine știe când ne-om mai vedea! Și stai pe ghimpi de-atâta vreme să-mi afli taina.

Am tresărit. Am ciulit urechile:

— Cum? Ce? Care taină?

— Ei! care taină? Doar n'am o sută! Una singură pe care-o am, vrei să ți-o spun?

— Mi-o spui, cucoane! Zău că mi-o spui?

— Dar cărțile? măi șolticule!..

— Dă-le focului!

— Te mai gândești la ele?

Ce să mă mai gândesc! Cum eră să mă mai gândesc la altceva. De cărți îmi mai ardeà mie acum? De rafturi? De picturi? Casa mi s'a părut dintr'odată pustie. Nu-l mai vedeam decât pe conu Manole. M'am luat în trap după dânsul. L-aș fi urmat în pas de dans, dacă nu mi-ar fi fost rușine. Exultam!

Ne-am spălat mâinile și ne-am răcorit obrajii cu apă rece. Am ciocnit cu el primul pahar de Cotnar roș, care mi s'a prelins în vine ca argintul viu. Ne-am așezat la masa strălucitoare de albeața pânzelor de in, sub flacăra lumânărilor din două grele candelabre de argint. Am mâncat bucate simple și frugale. Ochiuri. Un pui la frigare cu iz de usturoi. Brânză. Fructe. Și la cafea, din tabacherea boierului, mi-am răsucit o țigară. Lăsând rotocoalele de fum leneș să se ridice, să se întindă, să se încovoie și să se destrame în volbure cu margini dantelate, spre tavanul obscur, așteptam cu nerăbdare și cu sufletul pe buze, destăinuirile boierului. Conu Manole nu se grăbea. Iși sorbea liniștit cafeaua. La a doua țigară, bătù ușor din palme și porunci lui Vlădică să-i aducă garafa. Vlădică

se înclină, dispărură și reapărură curând în urmă, călcând în vârful picioarelor, abia îndrăznind să facă un pas după altul, cu ochii țintă la sticla culcată ca un prunc în brațele lui. Cu teamă, cu evlavie, ca și cum ar fi depus pe masă sfintele moaște, așeză în fața boierului, într'un paner înclinat, o sticlă ruginită pe dinăuntru, cu cămașă de nisip împietrit pe dinafară. Boierul cu mâna lui și cu atenție infinită, o destupă. Un fum ușor pluti, câteva secunde, deasupra mesei. Lăsându-și capul pe speteaza scaunului și cu ochii pe jumătate închiși, conu Manole respiră adânc. Mă întrebă în șoapte:

— Simți ceva?

Simțeam, în adevăr, prin mirosul obicinuit de livențică și de lucruri vechi al casei, strecurându-se un miros mai subtil, mai insinuant, iritant și lasciv. M'am uitat, mirat, în jurul meu. Mi se părea că undeva, îndărătul nostru, cineva uitase vreo cădelniță aprinsă. I-am răspuns simplu:

— Parc'ar mirosi a smirnă... a tămâie.

Conu Manole zâmbea:

— Uită-te acum și la culoarea lui.

Ridicând un pahar până 'n dreptul lumânărilor, mă întrebă:

— Cum ți se pare?

Cum să mi se pară! In pahar parcă nu

eră vin, ci chihlimbar. Ape ruginii, fosforescente, jucau, cu irizări nesfârșite, în masa compactă a vinului untdelemnos. Nu eră Cotnar roș. Eră Cotnar alb. Și cu toate astea, în cupa de cleștar, la flacăra lumânărilor, Cotnarul acesta alb aveà răsfrângerii de purpură și sânge.

Fără să-mi mai aștepte răspunsul, conu Manole vorbi încet, rar, ca și cum ar fi binecuvântat vinul:

— E Cotnarul meu de viață lungă. O să-ți spun povestea lui. Bea mai întâi dintr'însul.

Am dus paharul grăbit la gură, parc'aș fi vrut să-l dau de dușcă. Boierul ridică brațele în aer:

— Nu așa, măi agiamiule! Nu dintr'odată. Moae-ți mai întâi buzele. Apoi limba. Soarbe-l picătură cu picătură.

I-am urmat povața. Am lăsat picăturile s'alunece una câte una, pe jghiabul limbii, până'n gâtlej. Nu mă ardeau. Imi răcoreau doar și-mi parfumau răsufllarea. Uneori parcă aveam o grădină sub cerul gurii. Ii savuram aroma, și-mi spuneam: — așa vin mai înțeleg și eu! Nici o acreală nu'mi veneà pe gât. Și nici o greutate nu-mi apăsà tâmplele. Dimpotrivă, mă simțeam lucid, vesel, ușor. Râzând aproape cu hohote, i-am spus conului Manole:

— Iți bați joc de mine, boierule! Țta-i vin pentru cucoane, pentru copii. Nu pentru oameni în toată firea.

Conu Manole mă privea țintă. Ii râdeau și lui ochii. Dar ochi mult mai aprinși, mult mai tineri ca de obicei. Și glasul mi s'a părut și el mai sonor și mai bărbătesc, când mi-a răspuns:

— Păi, firește! Nu ți-am spus? Nu te-am prevenit? E vinul tinereții!

— Să bem atunci, cucoane!

— Să bem nepoate!

Și mi-a umplut al doilea pahar. Avea aceeaș culoare. Acelaș parfum. Doar mai insinuant poate, mai pătrunzător. Când îl sorbeam, îl respiram cu nările deschise și-l simțeam în acelaș timp în nas și pe vârful limbei. Dacă n'aș fi știut că sunt în casa conului Manole, aș fi jurat că mă aflu într'un câmp de flori, pe-o căpiță de fân sau într'o biserică. Parfumul vinului, nu vinul, îmi pătrundeă până 'n fundul sufletului. Imi ușură trupul. Imi deschideă mintea. Vedeam limpede, parcă n'aș fi văzut numai cu ochii, ci cu fruntea, cu urechile, cu vârful degetelor. Nu eram beat. N'am băut niciodată. Dar nu e greu să-ți închipui ce e beția care schimbă pe om în paiată sau în fiară și-l trânteste, ca pe-o brută, la pământ. Eu nu

mă scălâmbăiam. Nu urlam. Mi-eră bine, așa cum trebuie să-i fie pământului jilav stropit de soare. M'aș fi întins. Pluteam într'un fel de beatitudine infinită. Și cu toate astea, contrast admirabil, simțeam cum se ridică în mine valuri de sănătate, de exuberanță, de tinereță. I-am strigat vesel boierului:

— Vin ca ăsta aș putea să beau toată noaptea. Nu te îmbată. Te înviorează! Te întinerește!

— Păi, nu ți-am spus-o?

— Așa-i! Mi-ai spus-o!

Și-am izbit cu pumnul în masă. Mă uitam cu ochi hilari la el:

— Dar nu mi-ai spus totul, boierule? Mi-ai mai rămas dator cu un răspuns! Ce-i cu povestea?

— Ehei! povestea-i lungă, măi băete... E mult de-atunci... Aș putea să 'ncep ca 'n basme: a fost odată ca nici odată...

Vorbiă încet și rar. Tărăgănat, cu întreruperi, își desfăcea sulul amintirilor. Ciudat, însă. Mă uitam țintă la el. Li vedeam fruntea și mușchii feței contractându-se. Li vedeam buzele mișcându-se. Dar buzele parcă erau de vată. Sunetele se îngropau în ele. Cuvintele se făceau tot mai depărtate, tot mai surde. Din când în când numai, înăbușit, auzeam

câte-un crâmpei de frază:—...eră pela patruzece și opt... baricade se ridicau la toate răspântiile Parisului... Noi, un pumn de boiernași, eram beți de entuziasm și de libertate... m'am întors în Moldova noastră oropsită, odată cu cei dintâi «bonjuriști»... pe atunci nu erau trenuri... diligențe, poștali-oane, surugii cari chiuiau trecând peste dealuri și peste câmpuri fără drumuri...

Apoi, n'am mai auzit nimic. Nici un crâmpei de frază. Nici un cuvânt. Prea chiuiau surugiii. Iar harabnicele se învârteau, plesnind din șfichiuri ca pocnete de pistoale. În larma lor caleașca boierească zbură, ca o nălucă, peste hopuri și hârtoape. Fugeau țarinele în urma ei. Rămâneau satele mofluze, în nori de colb și în schelălăiala câinilor și plozilor speriați. Săreă șanțuri. Treceă ape fără poduri. Trezeă freamătul pădurilor. Sculă mahalalele. Iat'o la Iași. Ca un vârtej străbate patriarhalele uliți desfundate. Și scurt, dintr'o singură smucitură de hățuri, caii albi de spumă înțepenesc locului, în fața casei din Sărărie. Porțile sunt încuiate. Slugile își așteptau însă stăpânul. Ca din pământ răsar oameni de curte, jupânese, fete de casă și de suflet, argați, rândași, și robi. Lanțurile cad. Junele boier, voios și sprinten, sare din caleașcă. In gheroc strâns pe talie și cu gâtul

înfășurat de trei ori într'o cravată cât un brâu, pare mândru la vedere ca un fătrumos. Fetele își dau cu coatele: — frumos s'a mai făcut, surato! Babelor le lăcrămează ochii, crucindu-se și întrebându-l: — matale ești maică? Dar un glas cald și plâns îl strigă din cerdac:

— Manole!... Manole!...

Râzând și smulgându-se fericit dintre dâșii, junele boier urcă treptele câte două și câte trei deodată și se aruncă în brațele maică-sei. Dulce îi mai mângăe obrații zulfii bieteii mame și cum îl înfășură și-l împresoară horbotele malakofului!

Cu capul culcat pe umerii ei, o întreabă:

— Sănătoși sunteți, mamă? — Și ea-i răspunde: — Te doream, Manole. Tată-tău se temeă că n'o să te mai vadă. Te-așteaptă în iatac.

Din fundul divanului, dintre psaltiri, ciubuce, ceasloave și narghilele, temutul vistiernic, cu barba albă până la brâu înflorită totuș de-un zâmbet, i-a întins mâna uscată să i-o sărute. Copilul a dus-o mai întâi la frunte, apoi la buze. O simțeà tremurând sub buzele lui. Fără gând rău și-a spus: — tata a slăbit foarte. N'o să mai poată fi mânia lui Dumnezeu ca mai înainte. Cu știrea sau fără voia lui o să pot face și eu țării un pic de bine.

Curând însă și-a dat seama că binele e mai ușor să-l râvnești, decât să-l faci. Cu moșneagul nu erà de glumit. Oricât îl rosesese și-l slăbise boala, între degetele lui noduroase, închircite ca rădăcinele copacilor, ținea încă solid strânse frânele treburilor obștești. Erà și el un tip, în felul lui, bătrânul vistiernic. Ca mai toți boierii din protipendadă, de-o vârstă cu el, mai că nu știà nici să scrie nici să citească. Cu ochelarii încălecați pe buricul nasului, cu degetul urmărind rândurile chirilice, silabiseà slovă cu slovă și când citeà, parcă un bondar se învârtea prin odae. Erà plin de îngâmfare, în schimb. Nimeni n'avea voie să cârtească în fața lui. Tot ce spunea el erà literă de evanghelie. Ca să-și pue o simplă iscălitură, cu trei caturi și cu cârlionți la începutul și la sfârșitul fiecărui cuvânt, în josul unui zăpis, chemà pe nevastă-sa, pe Manole, pe toți cei mai de aproape ai casei și, privindu-i pe de-asupra ochelarilor, le repetà, apăsât, zicala lui favorită: cine nu-și deschide ochii, deschide punga! Avan la suflet, nemilos cu datornicii, cârcotaș când erà vorba de drepturile altora, sgârcit de-și mâncà de sub unghii, nu trăià decât pentru liturghia de Duminecă și ca să-și rotunjească prin încâlcări și procese la Domnie, moșia părintească din Bivolari. Când a murit, i-a

lăsat lui Manole o moșie de patru ori mai mare decât o moștenise el însuș și pentru care nu cheltuise nici un irmilic. Iar cât a trăit n'a lipsit o Duminecă sau o singură zi de sărbătoare, dela biserică. Știa toate slujbele pe de rost. Eră toată știința lui. Dar pentru asta se socotea mai învățat și mai îndreptățit să-și spue cuvântul în divanuri decât oricine altul. Dumnezeu îl lumină. Așezat în strana episcopală, urmărea vorbă cu vorbă citaniile preotului. La cea mai mică greșală, sau abatere, sau scăpare din vedere, își ridică toiagul, un fel de măciucă de corn, cu cioc de pasăre în aur la un capăt, și urlă de se cutremură catapiteazma: — ai sărit pe «Doamne miluește» popo! Ia-o dela început că-ți crăp capul!... Popii îi știau de frică. Satele îi știau de frică. Slujbașii cârmuirii tremurau de frica lui. Cui nu i se muiau genunchii, numai vâzându-l?

Singur, fecioru-său, Manole, a îndrăznit să-i vorbească deschis și să-l înfrunte. Bătrânul îl ascultă mulțumindu-se să mârâiască printre gingii. O săptămână buchită l-a ascultat. Ba că robia țiganilor e o rușine. Ba că țăranilor li se cuvine și lor slobozenie și pământ. Ba că Moldova trebuie scăpată de Turci, de Muscali, de toate liftele străine. Ba că ei, tinerii boieri, sosiți proaspăt din Paris,

vor schimbà totul, din temelie. Bătrânul vulpoi îl lăsà să vorbească. Nu suflà un cuvânt. Dar într'o bună dimineață pahonții stăpânirii l-au sculat din pat, l-au legat cobză, l-au umflat burduf și l-au trimis peșcheș cuvioșiei sale, starețului mănăstirii Neamțului. Un an și mai bine junele Manole a dus-o numai în posturi și rugăciuni. Degeaba își frângeà mâinele maică-sa și băteà mătânii la toți sfinții, vistiernicul Toader rămânea neînduplecat. Iar când însfârșit, i s'a muiat și lui cerbicia în ajunul marilor sărbători ale Paștelor, nu i-a dat voe să vină printre boieri, la Iași, ci l-a surghiunit aci, la Cotnari ca să-i îngrijească de podgorii.

Pe vremea aceea viile boierești se întindeau pe trei dealuri, cu văile lor. Opt crame, beciuri săpate pe sub pământ cale de-o poștă, patru sute de călcători la cules, nu pridideau să strângă tot rodul unui an. O oștire de argați era sub ordinele lui, și cinci sălașe de țigani. Printre acestea, cel mai numeros erà așezat la poalele dealului, lângă fântâna căreia i se mai zice și astăzi a Robilor. Acolo junele boier coborà adesea. Neputând să mai facă nici un bine țării, se mulțumeà să îndulcească zilele acelora pe cari romantismul epocii îi socoteà ca pe cei mai nefericiți. Duceà zaharicale pruncilor, mărgele ieftine

muerilor, câte-o scutire de corvezi sau de bătaii bărbaților și cuvinte bune, tuturora. Firește, pentru atâta lucru nu erà mai iubit decât alți boieri sau stăpâni. Când nu faci oamenilor tot răul pe care îți stă în putere să li-l faci, nimeni nu-ți păstrează recunoștința pentru asta. Câștigase, în schimb, încrederea lor. Dănciucii îl primeau cu alaiu de cum se arătà la marginea șatrei. Și fetele nu mai dispăreau ca șopârlele sub corturi, când îl vedeau venind. Așa se face că într'o seară, tot cam pe vremea asta, la lumina unui trunchiu de salcie aprins în mijlocul drumului, a zărit pe Rada.

Văzuse el la Paris fel de fel de femei, și unele mai frumoase decât altele. Pe câteva le avusese, pe altele le dorise, de cele mai multe își aminteà, cum ne-amintim, cu-o ușoară strângere de inimă, de necunoscuta pe lângă care, o clipă, am trecut și cu care n'o să ne mai întâlnim niciodată. Dar în noaptea aceea, la lumina jarului care răsfrângeà flăcări de sânge pe fețele hoardei țigănești prinsă în joc sălbatec în jurul focului, a uitat de toate frumusețile lumii și n'a mai văzut-o decât pe Rada. O priveà încremenit. Ce avea, ea, mai deosebit decât celelalte? Ce avea în port, în mișcări, în zâmbet, în priviri, în pielea ei radioasă sub

zdrențele cămășei? Cine-ar putea să spună? E nebunie și vană ambiție literară să descrii frumuseța. Nu se poate tălmăci în vorbe culoarea de bronz, de aur și de aramă a lunii enorme când se ridică de după dealuri; și nu se pot exprima în cuvinte mlădierele unui trup de femei, care se îndoaie, se încovoae, saltă, alunecă și desmierdă tot ce-l înconjoară, ca șiroaele de apă limpede când curg printre ierburi. E prea mult încă dacă poți să le vezi și să le simți.

Manole o vedeà.

Nu s'a apropiat de ea decât târziu, cu teamă, cu sfială, după ce și-a făcut de vorbă lungă cu unii și cu alții. Fata nu erà îndrăzneată. Dar nici sperioasă. În fața boierului îi tremurau ușor genunchii, ca la căprioare, când în acelaș timp sunt gata să se apropie sau să fugă; dar pe sub genele ei lungi și grele îl priveà cinstit în fața. Manole a întrebato de unde e, fiindcă n'o mai văzuse până atunci prin partea locului. Ea i-a răspuns, arătându-i toți dinții umezi, printre buzele carnoase și răsfrânte:

— Apoi, pe mine mă cheamă Rada! Boierul nu-și mai aduce aminte? A uitat boierul când îi aduceam cuiburi de păsări cu pui în ele și el îmi dădea coji de pâine albă unsă cu povidlă?

Așa-i! Unde-i fusese capul? Cum nu se gândise el la Rada? Cum nu întrebuse de ea? Cum n'o recunoscuse, barem? Dar și cum s'o recunoască! Erà numai de-o șchioapă când plecase la Paris. O svârlugă. Un drac împelițat de fată, goală pușcă, fără sâni, fără șolduri, cu degete smolite de desghiocatul nucilor, cu fața mânjită până la urechi de zeama smeurei și-a murelor, slabă ca o pisică leșinată și agățată ca o maimuță de toate crengile copacilor.

Și-acum!

Nu mai privind-o, sângele i se rărea în vine. Ar fi vrut să plece, și nu se îndurà. Ar fi vrut să stea, și nu îndrăzneà. A plecat în sfârșit, dar la spartul jocului. Și cum a dormit în noaptea aceea, o spune-o și morților. În crivatul larg și alb se învârteà ca pe jăratec. Il ardeà așternutul. Pernele îl frigeau. Nu-și găseà locul nicăeri. N'avea decât un gând, bătut în minte ca un cui: să se facă mai repede ziuă, că să-și poată vedeà iarăși pe Rada. Firește însă că nici a doua zi, nici a treia, nici alte două sau trei săptămâni în șir n'a mai văzut-o. Rada intrase ca în pământ. Și el nu îndrăzneà să întrebe unde e, sau ce-i cu ea. Umblà, ca un desmetec, de colo-colo. Iși cătă de treabă, fără rost, prin preajma șatrei; și fugeà ru-

șinat, de cum zăreà picior de om, ca și cum toată țigănimea s'ar fi luat după dânsul. Pe unde n'a căutat-o în zilele acelea nesfârșite! La munci, la bucătărie, în grajduri, în beciuri, în crame, la hambare, pe drumurile pe unde se întorceau cârdurile de fete dela păscut. Se opreà în dreptul fiecărui trecător, cu întrebarea pe buze: — nu-i fi întâlnit cumva pe Rada? Și plecà brusc, cu moartea 'n suflet, neisbutind să-i rostească numele. Când un bariz sau o pestelcă fluturau în zare, îi băteà inima ca ciocanul grăbit pe nicovală; și în fiecare polcă văzută de departe, în fiecare fustă, în fiecare umbră, o vedeà pe ea.

Abià peste vreo două sau trei săptămâni de vană alergătură, într'o dimineață, cum se întorceà încă odată dinspre fântâna Robilor abătut și obosit parcă ar fi zăcut de lingoare, vătaful boieresc l-a ajuns din urmă și după ce s'a ploconit și l-a hirotonisit în tot felul, a zâmbit cu înțales și a cutezat să-i facă semn cu coada ochiului:

— I s'au aprins rău călcâile boierului, după Rada...

Un val de sânge aprins i-a năvălit junelui bonjurist în obraji, și-a simțit că se roșește până 'n vârful urechilor. Dar nu s'a putut stăpâni să nu-l întrebe:

— Ai văzut-o?

— Dacă poruncește boierul, o să i-o trimet mai pe seară... Vătaful zâmbea mereu: — boierul ar putea să-i dea ceva de muncă...

Intâiul lui gând a fost să-i dea lui, codoșului, cu ceva în cap. Apoi să-i sară de gât și să-l strângă în brațe. În sfârșit să ia un aer nepăsător, plictisit. Ca și cum i-ar fi fost absolut indiferent să vadă sau să nu vadă pe Rada, i-a spus:

— Bine... trimete-o... Azi, mâine.... când s'o putea. Și i-a întors spatele.

Dar în tot restul zilei, până seara, l-a muștrat amar cugetul. Nu putea să-și ierte ușurința cu care se dase de gol și rușinea că primise serviciile vătafului. Deprins cu obiceiurile Apusului, tânăr încă și necunoscând datinele și năravurile pământului, i se părea o crimă ceea ce făcuse. De-o sută de ori s'a ridicat să trimeată după dânsul, să-l certe cu vorbe aspre, să-l facă de râs în fața oamenilor. Dar tot de-o sută de ori s'a reșezat locului, cu lașitate. Ba spre seară, când a văzut venind din toate părțile pâlcuri voioase de fete și feciori, și numai pe Rada nu, a început să simtă un gol la inimă, gândindu-se că vătaful poate luase de-a bună răceala lui prefăcută și că-i va trimete pe Rada în altă seară.

Vătaful eră însă mai pișicher decât el. Il cântărise și-l judecase mai bine decât se cunoștea el singur. I-a trimes fata în aceeaș seară.

Când a văzut-o în fața lui, deși o așteptă și-i pândea drumurile dela amiază, s'a simțit sleit de puteri și s'a făcut galben ca turta de ceară. Lumea se învârtea cu dânsul. Ar fi vrut să-i spue o vorbă, o glumă, orice, numai să nu stea ca mutul. De-a surda! Se uită, ca un lunatec, la dânsa, și nu putea să-și descleșteze fălcile. La fel de tăcută, ea stă nemișcată, — îndârjită? resemnată? umilită? cine-ar putea spune! — dar cu sprâncenile încruntate, cu pleoapele lăsate în jos și cu genele ei lungi măturând pământul. Târziu, ea, cea dintâi, l-a întrebat:

— M'a chemat boierul?

— Nu.

— Pot să mă duc atunci?

A fost cât pe ce să-i răspundă mecanic: da. La gândul însă că ar putea să se ducă, fără să-i spună nimic, fără să-i explice nimic, după ce tot el o chemase zadarnic, a întins deodată brațele spre dânsa și, ca din fundul unei prăpăstii, a rugat-o, i-a strigat aproape: — Mai stăi, Rada!

Rada s'a dat de data asta cu un pas îndărăt și l-a privit speriată:

— I-o fi rău boierului?!... Să chem ar-
gații?

Teama ei l-a readus în fire. A încercat să
glumească:

— Nu! nu-i nimic, Rada... Nu chemă pe
nimeni... Mi-a trecut acum... A fost o
simplă amețeală... Am amețit, văzându-te...
Nici nu-i de mirare... Te-ai făcut așa de
frumoasă, Rada!

— Pentru asta m'a chemat boierul?

Erà atâta dezamăgire, atâta resemnare și
tristeță în întrebarea ei, încât Manole vă-
zându-i încrederea știrbită, temându-se să
n'o piardă, i-a răspuns cu prima minciună
care i-a venit pe buze:

— Te-am chemat, Rada, să vezi de ru-
fărie... și-apoi, cu un potop de cuvinte,
a încercat s'o amețească, s'o aiurească, să-i
adoarmă bănuelile. Cuvintele îi veneau acum
buluc și repezi ca apa pe scocul morei. Ii
spunea ce-a făcut de-atâția ani de când n'o
mai văzuse, prin ce străinătăți umblase, ce
auzise, ce învățase, cu ce gânduri se întorsese
iar în țară. Ii mărturisea, dezamăgit, că se
simțea mai singur aci, în Cotnarii lui, printre
ai lui, decât în mijlocul străinilor. Căta un
suflet și nu-l vedeà nicăiri. Ar fi vrut un
prieten, și nu găsea decât slugi.

— Pricepi acum de ce te-am chemat, Rada?

Fata se uită la el cu ochi adânci și mari ca gura fântânelor. Simplu, cinstit, i-a răspuns:

— Nu.

— Aș vrea, Rada, să fim prieteni... să fim iarăși prieteni, ca altădată.

Rada a clătinat încet și lung din cap:

— Asta nu se poate... Știe și boierul că nu se poate.

— De ce nu se poate, Rada?

— Boierul e boier mare... Eu sunt o biată lăeșiță.

Din vorbele astea, din convingerea asta absurdă și îndărătnică, n'a fost chip s'o scoată în ruptul capului. Degeaba a încercat, pe nesimțite, să-i schimbe gândurile. Degeaba a încercat, zile și săptămâni de-a rândul să-i vorbească, s'o roage, s'o înduplece. La toate argumentele și stăruințele lui, aveà acelaș și vecinic acelaș răspuns: — boieru-i boier și Rada-i lăeșiță.

Cât timp nu-i vorbeà de prietenie, erà sprintară și guralivă. Făceà să răsune casa de cântecele ei. N'aveà o clipă de astâmpăr. Ca și cum ar fi știut că în ea totul erà ritm și armonie, nu se fereà de gesturi îndrăznețe, de mișcări dezordonate. Se lăsà s'alunece, de-a bușele, pe balustrada cerdacului, până în grădină. Se cățără de pomi și săreà ca o

veveriță, din cracă în cracă. Alergă voioasă cu pletele în vânt, după fluturi. Ațineă calea flăcăilor, cu cofa plină și, la cea dintâi glumă mai slobodă, îi scaldă de sus și până jos, scăpându-le printre degete ca un țigar. Se legănă, făcută ghem, între coarneau boilor. Săreă în spinarea cailor și-i călăreă, pe deșalatele. Țipa. Chiuiă. Upleă văzduhul de râsetele ei ca trilurile ciocârliei.

Din pridvor sau dindărătul ferestrelor Manole o urmăreă cu privirile încântate și uimit că un singur trup de femeie poate să cuprindă într'însul toată poezia și toate frumusețile pământului. Incercă să i-o spue uneori, seara, când ea însăși se mai potoleă din jocuri. De cum se vedeă însă singură cu dânsul, de la primele cuvinte, ochii ei speriați de căprioară cătau parcă o ieșire prin uși, prin ferestre, prin ziduri, prin podele dacă s'ar fi putut, pe când fața i se făcea rând pe rând palidă ca moartea și roșie ca focul. Abiă în șoapte, fără să se apropie prea mult de dânsa, Manole o întrebă:

— Tot nu vrei să fim prieteni, Rada?

— Dacă boierul poruncește!...

— Dar, pentru Dumnezeu, nu-ți poruncesc nimic, Rada. Ție nu pot să-ți poruncesc. Cum m'ar lăsa inima să-ți poruncesc! Dim-

potrivă, dela tine aștept un semn, un îndemn, o vorbă bună. Să-mi spui tu singură într'o zi, de pildă în seara asta: vreau să fim prieteni... De ce nu-mi spui? Ce rău ți-am făcut? Ți-e silă, ți-e teamă de mine?

Fata se uită în ochii lui, candidă, încrezătoare:

— Nu.

— Mă urăști atunci?... Nu-ți place să stăm de vorbă împreună?

Ea-i răspundeă repede, cu ochii luminați:

— Ba da... Imi place... Boierul vorbește ca din carte.

E singura mărturisire pe care putea să i-o smulgă. Odată, măcar odată, n'a putut s'o înduplece la altfel de mărturisiri. Păleă sau tremură lângă dansul, mâinele îi erau de ghiață sau picături de sudoare îi broboneau fruntea, la toate întrebările lui răspundeă cuminte, înțelepțește, ca și cum i-ar fi deslegat o ghicitoare. Nu-l mai ocolea, e drept. Nu mai cătă cu priviri speriate în jurul ei, când se găseau împreună. Eră sigur că-i câștigase încrederea. Dar tot ce-l lăsau să nădăjduască ochii ei, tot ce-i făgăduiau răsufierea grăbită a pieptului, văpaia obrazilor, tremurul buzelor, gura tăcea.

Câte nopți, ah! câte nopți nedormite, n'a

visat, n'a dorit, n'a aiurat, să-i deslege gura cu-o sărutare.

Intr'o seară a crezut că se apropie desnodământul. Se cărăbănise iarna. Munca începuse și oamenii, trudiți, se culcaseră mai de vreme. Focurile erau stinse. Nu se auzeà un muget de vită. Nu se auzeà un lătrat de câine. Ca peste un țintirim luna plină își vărsă lumina peste dealuri și ogrăzi. Singur, un vânt ușor și cald de miază-noapte cântă în ramuri și scutură florile zarzărului de lângă cerdac.

Rada, cu pletele în vânt, cu spinarea lipită de trunchiul copacului, își închisese ochii și respiră adânc printre buzele întredeschise. Respiră aerul. Respiră mirosul florilor. Respiră razele lunii. Manole i le vedeà jucându-se, pe șiragul dinților, ca în prundișul pâraelor.

Plecându-se binișor spre dânsa, a chemat-o în șoapte:

— Rada.

Ea nu l-a auzit.

Tremurând și svâcnindu-i inima, și-a întins palma deschisă până de-asupra părului ei și i-a mângâiat, încet, fruntea.

Fata nu l-a simțit.

S'a aplecat atunci mai tare spre ea, s'a apropiat cu buzele până în dreptul buzelor

ei și, într'un murmur mai ușor ca frea mătul florilor clătinate de vânt, a rugat-o:

— Lasă-mă să te sărut odată, Rada.... numai odată...

Și-a așteptat.

Rada nu s'a ferit. N'a întors capul. Nu și-a făcut pavază cu mâinile. Nu l-a respins. Printre pleoapele închise numai, acolo unde genele se îmbină între ele, două lacrimi au izvorât la lumina lunei, au crescut, s'au umflat și s'au rostogolit peste obraji, ca două picături grele de ploaie.

Privindu-le pierdut, năuc, el o întrebă:

— Ce-i Rada, cu tine? Ce ai? Ce s'a întâmplat? Ce ți-am făcut? De ce plângi?

Dar ea, nemișcată, rezemată de pom ca răstignită, abia a putut să îngâime:

— Boierul e stăpân... Boierul poate să facă ce vrea din mine... Sunt roaba boierului...

Atât i-a spus! Mai aveà nevoie să adauge vreun cuvânt? Manole a înțeles. Fiecare silabă i-a pătruns în inimă. Li erà silă și oroare de el însuși. I se păreà că, într'adevăr, încercase o siluire. Mărturisì sumbru:

— Ai dreptate, Rada... Sunt vinovat.

Rada își ridică privirile spre dânsul. Ochii ei mari, gura ei mută spuneau deslușit: nu!...

Dar el repetă îndârjit:

— Ba da!... Ba da!... sunt vinovat!...

E pentru ultima dată însă... Iți jur, Rada, că n'o să mai auzi nici un cuvânt urât din gura mea... Ți-o jur!

Erà tânăr! Și-a ținut jurământul. Sărutări nu i-a mai cerut. Cu priviri piezișe sau pătimășe n'a mai urmărit-o. Cuvinte de dragoste nu i-a mai șoptit. Că-i tremură sufletul ca frunza de plop lângă dânsa, cine-ar fi putut să bănuiască. Sufletul nu se vede. Și tremurul nu se aude.

În schimb, din noaptea aceea, carne din carnea lui să fi fost, sânge din sângele lui să fi fost, și n'ar fi avut o soră, o prietenă, o slugă, o roabă mai devotată și mai înțeleghătoare ca Rada. N'avea nevoie să vorbească. Ii ghicea gândurile. N'apucă să-și exprime o dorință. I-o prevenea de mai înainte. De departe sau de aproape o simțea, atentă, vigilentă, veșnic lângă dânsul. Umbra ei îl învăluia. Glasul ei îl legăna. În cântecele ei adormea seara. Și dimineața se deșteptă în râsetele ei. Nu e de mirare, astfel, că tot ce vede în jurul lui respiră sănătate și tinereță. Toate frumusețile pământului i se păreau zilnic reînnoite, ca și cum în fiecare revărsat de zi le-ar fi scăldat apele altui botez. Cerul era mai limpede. Nourii mai repezi. Aerul mai ușor. Mirezmele mai îmbătătoare. Viața făcea să fie trăită. Și natura,

de pretutindeni, îi chemă și-i îmbiă. Frene-tică și dulce, exuberantă, voluptoasă și castă, le faceă semne din toate râpele, din toate crângurile, din toate pâraele, florile și stelele ei, să vină spre dânsa. Rada îi cunoșteă toate misterele. Nu eră gănganie, cât de mică sau cât de ridicolă în armura ei medievală, pe care să n'o știe cum o cheamă, ce poveste are și ce versuri i se potrivesc. Nu eră că-răruie, cât de pierdută printre tufișuri și mă-răcini, despre care să nu știe de unde vine și încotro se duce. Mergând unul după altul sau ținându-se de mâini, hoinăreau la voia întâmplării, trecând apele din piatră în pia-tră, străbătând pădurile în lung și 'n curme-ziș, hrănindu-se uneori zile întregi cu bu-ruieni și poame sălbatice, și culcându-se pe unde-i apucă noaptea, cu pologul cerului în-stelat întins deasupra lor.

Așă a trecut vara, cum trec zilele și gân-durile bune.

Și-a venit toamna.

Anul fusese bun. Recolta îmbelșugată. Trei săptămâni dearândul a trebuit să mun-cească și el, deavalma cu țărani. Ograda eră un furnicar. Sute de oameni la cules. Alte sute la călcat. O forfoteală cât vedeai cu ochii, ca pe vremuri de bejănie. Din zorii zilei și până noaptea târziu, nu mai conte-

neau strigătele, chiotele, chemările, scârțai-tul carelor, tropotul cailor, grindina ciocane-lor căzând în doagele aduse în grabă la cer-cuit. Mustul gâlgâia din opt vrane deodată. Zăcătoarele fierbeau în clocot. De departe se auzeà bolboroseala lor surdă ca vuetul mă-rii. Aerul erà încàrcat de efluviile alcoolului. N'aveai nevoie să bei. De cum scoteai nasul pe ușă, te împleticeai pe picioare.

În ajunul ultimei zile de cules, Manole s'a sculat mai vesel ca de obicei, parcă ar fi chefuit toată noaptea. Nu i-a păsat însă. Erà ziua rezervată vinului pentru casă și pentru daruri la domnie. Se puneà la o parte, de cu vreme, poama cea mai pânguită. Fetele alegeau ciorchinii unul câte unul. Inșiși căl-cătorii erau aleși pe sprinceană. Muncă mi-găloasă. Băutură pentru fețe domnești. Dar mai ales prilej de joc și de sărbătoare. N'a-pucà să se lase seara și câte opt și câte zece rânduri de hori se întindeau în bătătură. Ra-chiul și drojdia de vin curgeau gârlă. Mal-dăre de viță uscată, aruncate clae peste gră-madă până la înălțimea casei, ardeau ca ru-gurile în cele patru colțuri ale ogrăzii. Vâl-vătaia se vedeà de pe malul Prutului. Lău-tari din toată Moldova de sus veneau unii după alții, ca musculițele de noapte atrase de flacăra lumânărilor.

În toamna aceea primul taraf și-a făcut apariția pe la prânz. Tocmai argații întindeau masa în cerdac. Manole erà în toane bune. Se gândeà la Rada. N'o mai văzuse, la largul lui, în ultimele săptămâni, decât odată sau de două ori. Ea aveà treburile ei. El pe-ale lui. Iși zâmbeau, grăbiți, din treacăt, și-și vedeau fiecare de griji. Dar acum munca erà pe sfârșite. Încă o zi! Și ziua aceea de toamnă târzie erà caldă și dulce ca un început de primăvară. Râdeà soarele pe cer. Râdeà aerul beat de lumina soarelui. Să râdă și strunele vioarelor!

Manole porunci lăutarilor să-i cânte cântece de lume. Apoi de dor. Apoi de inimă albastră.

Dar orice cântau lăutarii și oricum cântau, dacă chihoteau țimbalele ca fetele între ele, sau plângeà naiul, sau gemeà basul, sau plesneau coardele lăutelor bocind ori râzând cu hohote sălbatice, nimic nu-i scoteà din gând pe Rada, ci totul și toate i le-o reaminteau. Spre sfârșitul mesii, neputând să se gândească la altceva și neputând să vorbească decât despre dânsa, a întrebat așa, mai mult ca într'o doară:

— Pe unde-o mai fi Rada?

Argații au ridicat din umeri. Slujnica s'a uitat la unii și la alții. Singur, vătaful, și-a

lăsat ochii în jos. Junelui boier i s'a părut ciudată privirea vătafului. Un ghimpe îi încercă inima. Neliniștit, iritat dintr'odată, a repetat, mai răstit, întrebarea:

— M'auzi sau nu? Te-am întrebat unde e Rada?

Vătaful ridică și el din umeri:

— Păi, de! boierule... de unde să știi, păcatele mele!... Cine poate să știe pe unde le umblă ochii muerilor și după cine le sfârîe călcâiele... — Mormăi apoi, ca pentru el singur: — ia! o fi cu vreo baragladină de-ale ei... dacă n'o fi cumva tot cu Lae al Vădanei...

— Lae al Vădanei?!

Manole privea țintă în gol. Il vedeà pe Lae al Vădanei. Il știà. Țiganul dezrobit cine știe cum și pripășit de câțiva ani pe lângă curtea boierească. Nalt, spătos, alb la față, cu ochi ca păcura și cu buze ca rugina.

— Cu Lae vra-să-zică!

O perdea i se luà încet-încet de pe ochi. Iși aduceà bine aminte acum că-l zărise în câteva rânduri, la grajduri și îndărătul casei, dând târcoale fetei și hârjonindu-se cu Rada. Dar cu cine nu-și făceà, Rada, de joacă! se gândi înviorat, Manole. Ar trebui să nu mai fie cineva în toate mințile ca să-și facă scârbă pentru atâta lucru. Și nu erà nebun. Il dureà inima, firește, pentru vorbele văta-

fului. Il durea, parcă cineva ar fi tras cu dinții dintr'însa. Dar nu erà nebun. Erà lucid, calm, liniștit, de-o liniște de moarte. S'a sculat dela masă, hotărît. A făcut câțiva pași ca un somnambul. Ca să se proptească mai bine pe picioare și-a aruncat brațul pe după gâtul vătafului:

— Și zici c'ai văzut-o!... Ai văzut-o tu, cu ochii tăi, făcându-și vorbele cu Lae?

Zâmbea în acelaș timp. Zâmbea ca să nu dea de bănuir vătafului și să nu-l sperie.

— Păi, bine, cucoane... n'am văzut-o numai eu! Știe tot satul! Ne și miram noi între noi că boierul vede, știe și tace chitic. Ne spuneam că s'o fi săturat boierul de dânsa, că i-o fi până peste cap de țigancă, de-o lasă să-și facă mendrele cum vrea...

Manole mărturisì surd, crunt, printre dinți:

— Poate să-și facă... Eu n'am avut nimic cu ea.

Vătaful holbă ochii la el:

— Cum nimic?

— Ți-am spus: Nimic. N'a vrut. Nu m'a lăsat.

— Și n'ai luat-o de chică?

— Nu.

— N'ai târnâit-o de coade? N'ai măturat dușumelile cu dânsa?

— Nu.

— Atunci pentru ce mai iești boier! sărac de maica mea...

Se întrebă și el, zâmbind amar. Vătaful nu-i dădù însă răgaz să se gândească mai mult. Chibzui repede și hotărî el pentru dânsul:

— Ascultă-mă, cucoane. Ce mai duravura! Una și cu una fac două. Diseară, după ce s'o isprăvi culesul, ți-o trimit în cramă. Nu-i nimeni pe acolo. Zăvorește ușa. Pune-i mâna în beregată. Și dă-i poalele peste cap.

Boierul nu-i răspundeà. Bănuind că se co-dește, că-i e teamă, se plecă la urechea lui:

— Să n'ai nici o grijă dinspre partea asta. Dacă vrei, o să mă fac și eu pe acolo, așa ca din întâmplare. Ii pun o piedică... Ii dau un brânci...

Dar Manole s'a uitat atunci la el cu atâta scârbă, cu atâta silă, încât vătaful s'a dat cu un pas înlături și, nedumerit, s'a scărpinat la ceafă:

— Bine cucoane... Fă cum te tae capul... Să nu spui însă nimic dacă-i află în urmă că Lae al Vădanei i-a răscăcărat el picioarele...

Un cuțit să-i fi împlântat atunci în carne, nu l-ar fi durut mai mult. Sare să-i fi pre-sărat pe rană, nu l-ar fi usturat mai crâncen. Credeà că știe ce e iubirea. Credeà că învățase ce e iubirea. Nu învățase nimic. Nu știà nimic. Nu știà ce înseamnă clipa când șar-

pele geloziei îți împlântă colții în inimă. Când ți-o morfoleşte între gingii, ți-o râcâe, ți-o stoarce, ți-o sfâșie, ți-o suge, ți-o destramă, ți-o zdrobește. Cinci luni de vară i-au trebuit ca să guste, picătură cu picătură, fericirea. Câteva ceasuri i-au fost deajuns ca să-i soarbă drojdia până la fund. Cum a putut să trăiască cele câteva ceasuri? Cum a putut să se arate printre oameni, să le vorbească, să-i asculte, să dea porunci, nu și-a dat seama niciodată. Avea impresia bizară că e un mort printre vii, că un altul se agită și vorbește în locul lui. Când, pe înoptate, Rada a apărut sveltă ca o coardă de viță, în pragul cramei pustii, s'a uitat liniștit la dânsa, nu ca și cum ea i-ar fi fost străină, dar ca și cum într'însul s'ar fi înstrăinat, s'ar fi năruit ceva. Simplu, i-a făcut semn să intre. S'a îndreptat spre ușă cu pași de automat. A tras ușa fără grabă. A împins zăvorul cu băgare de seamă. A întors cheia în broască și-a băgat cheia în buzunar. În penumbra din interiorul cramei nu se vedeau acum decât ochii Radei, măriți parcă de groază și străbătând înfrigurați drumul dela zăvor la Manole și dela Manole la zăvor. Câteva minute el a simțit o bucurie oribilă, satanică, s'o vază chinându-se. Ii auzeă bătăile inimei. Auzeă în acelaș timp, cu o acuitate inexplicabilă, toate

sgomotele naturii: sborul unei păsări, scâncetul unui copil, acordurile tarafului de lăutari. S'a îndreptat, încet, spre ea, cu mișcări de reptilă. I-a pus pumnul sub bărbie:

— De unde-mi vii?

Neputând să-și plece capul în piept, Rada și-a lăsat numai genele în jos, ca două mari și negre aripe rănite.

Manole i-a repetat întrebarea, scrâșnind din dinți:

— Hai?!... de unde-mi vii... Scârbo!

Sub plesnetul insultei ea n'a tresărit, n'a crâcnit, n'a deschis gura. I s'a părut numai că un zâmbet îi flutură în colțul buzelor. Indesându-i pumnul sub fălci, silind-o să-și dea capul pe spate și să-i vadă rânjetul, i-a suflat în obraji:

— Nu vrei să spui!... Să-ți spun eu atunci de unde vii!... Vii din brațele lui Lae!... Spurcăciune! Otreapă! Târătură!... Târfă!

Dar nici sudalmele, nici mârâitul lui înăbușit, n'au înfricoșat-o. Nici un mușchiu nu i-a tresărit pe față. Singure colțurile gurei i s'au îngropat mai adânc, într'un zâmbet imposibil. Manole n'avea orbul găinilor. Nu erau de vină umbrele cramei. Rada zâmbea.

Exasperat, înebunit, a prins-o de încheetura mâinilor și i le-a răsucit peste umeri

până ce, încolăcindu-se ca o scorpie, i-a căzut în genunchi. Strivită la picioarele lui, el nu mai aveà decât un gând: să-i scoată o vorbă, un geamăt, de-ar fi trebuit s'o ju-poaie de vie, să-i smulgă o mărturisire, de-ar fi trebuit s'o ucidă. Ii repetà, ca un maniac, aceeaș întrebare:

— Spune, târfo! de unde vii?

Dar ea nu răspundeà. Ingenunchiată, țeapănă, dârjă, nu suflă o vorbă, nu scoteà un suspin. Nu se rugă. Nu implorà. Nu plângeà. I se auzeà gâfâitul grăbit, amestecat cu chiotele și strigătele de afară. Coardele plesneau sub arcușuri. Țăranii învârteau o bătută. Pământul tremurà sub tropytul călcâilor. Un țigan cântà în ritm sacadat, îndrăcit, patetic:

De mă-i pune,
Pe-un cărbune,
Ibovnicul
Nu ți-oi spune!
De mă-i pune
Intr'o frigare,
Ibovnicul
Nume n'are!

Plecându-se asupra ei, înșfăcând-o cu amândouă mâinile de cozi, sgâlțâind-o și târnăind-o cum îl învățase vătaful, el îi strigà îndârjit în ureche:

— Auzi?... Il auzi, fă!... Pe cărbuni o să te pun!... In frigare o să te pun!...

Atunci, pentru întâia oară, Rada și-a ridicat spre el pleoapele grele de povara genelor. Zâmbea. Cu acelaș zâmbet exasperat ca un rictus, i-a spus:

— Pune-mă!...

In acelaș timp îl privea țintă, nemișcată, fără să clipească. Nu era un pic de durere în ochii ei. Nici teamă nu era. Nici ură, nici milă, nici ironie, nici răzbunare. Erau umezi. Fără să plângă, pluteau ca în lacrimi. Și erau scăldați de atâta fericire, înotau într'atâta voluptate, încât Manole, cu mâinile înfipite în cozile ei, bâjbâind printre ele ca omul orb, pipăindu-le cu înfrigurare și cu groază, neștiind el însuș dacă le mângâie sau le smulge, i-a strigat cu glasul sugrumat:

— Culcă-te... Culcă-te la pământ!...

Cu ochii mereu în ochii lui, cu ochii ei cleioși, lipiți ca smoala topită de ochii lui, Rada s'a lăsat încet pe spate. Cozile desfăcute au atins mai întâiu lutul bătut, apoi moalele capului, apoi umerii, apoi mijlocul, apoi coapsele, până ce tot trupul ei mlădios de năpârcă s'a făcut una cu pământul. Manole o privea, clătinându-se pe picioare. Urechile îi vâjâiau. Mâinile îi tremurau. Limba i se uscăse. Ar fi vrut s'o sdrobească și să-i

cadă în genunchi, s'o strivească sub călcâie și să-i ceară desnădăjduit iertare. O ultimă teamă, un suprem instinct de apărare sau de brutală violență în fața zâmbetului ei indescifrabil, i-au reamintit de sfatul vătafului. Răgușit, gătuț, abiă a mai putut să-i strige:

— Ridică-ți poalele!...

N'a apucat însă bine să rostească ultima silabă, a ultimului cuvânt. Ca țandăra care sare din buturugă când cade pieziș muchea toporului, așa a sărit Rada, dintr'o smucitură, până 'n fundul cramei. O sudalmă cumplită s'a ridicat în urma ei. Apoi, gemând ca o fiară rănită, Manole s'a luat după dânsa. O urmărea printre butoaie, se isbea de grinzi, se împiedică în cozi de greble, de lopeți, de târnăcoape, cădea, se sculă, îi aținea calea, alunecă în băltoace de must, se ridică iarăși, și surd, idiotizat, orbit de exasperare, de rușine, de patimă și de dorință, își jură printre buzele însângerate: ori ce-ar fi, orice s'ar întâmplă în urmă, s'o prindă, s'o aibă și s'oucidă.

Cum să prinzi însă vântul în brațe și apa între degete! Oricât de voinic eră el și de tânăr, Rada eră mai sprintenă. Trecea sbârâind ca o sfârlează. Sărea ca o ciută. Alunecă printre unelte și buți defundate ca o

rândunică. Ea singură, fără îndoială, și-a dat seama de stângăcia lui. Se jucă acum cu primejdia. Iși încercă norocul. Sfidă soarta. De pe-o grindă s'a aruncat în mijlocul mormanului de struguri din călcătoare. Pe neașteptate, s'a înfundat într'înșii până la brâu. A vrut să scape, dând repede din mâini și din picioare, ca omul care se îneacă. S'a împleticit însă. A alunecat și-a dat în brânci. Cu un urlet de biruință, dintr'o săritură, el i-a căzut în spate. A apucat să-i puie mâna în ceafă. N'a apucat însă s'o prindă de umeri. Dintr'o svâcnitură, Rada s'a răsucit sub dânsul. Erau acum față în față. Ea aveă brațele libere, gura deschisă. Ar fi putut să-l sgârie cu unghiile, să-l rupă și să-l sfâșie cu dinții. Nu l-a mușcat însă. Nu l-a sgâriat. Ochii i s'au tulburat. Trupul, ca un arc frânt din mijloc, s'a înmuiat sub trupul lui. Brațele au bătut o clipă aerul. Apoi, ca o sută de brațe, ca o miie de brațe încolăcite, l-au înlănțuit de pretutindenii, apăsându-l spasmodic, mângâindu-l ca în delir. Pe când gura, lipită de gura lui ca o ventuză, îi sorbiă ultima răsufare și tot sufletul, într'un sărut mai lung și mai mistuitor ca moartea.

Afară lăutarii cântau. Țăranii băteau îndesat și înăbușit pământul. Pământul se cutremură. Țipătul ei, țipătul unic de durere

și de divină agonie al fecioarei rănite, nu s'a auzit. Iar în crama tăcută ca o criptă, tănuită ca un alcov, nu se mai auzeà acum decât țârâitul monoton al mustului care șiroià din călcătoare și un zvon neîntrerupt de vorbe fără noimă, de șoapte fără sens.

El o întrebà:

— De ce m'ai chinuit atâta amar de vreme, Rada?... De ce n'ai vrut?...

— De ce n'ai încercat?

Intrebări și răspunsuri expirau în sărutări.

— Te iubesc ca un nebun, Rada... Dar tu?...

Ea îi luà capul în palme; cu furie îi apăsà gura pe dinții ei întredeschiși, și-i cântà printre dâșii:

Pe-un cărbune,

De mi-i pune...

O aveà acum aproape goală lângă dânsul. Sdrențele cămeșei sfâșiată în luptă nu-i mai acopereau nici sânii tari ca piatra, nici pân-tecele abià rotunjit ca pân-tecele vioarei, nici pulpele împreunate ca doi copaci tineri crescuți dintr'o tulpină. Puteà s'o cuprindă, toată, dintr'o privire. Cu mâinile și cu gura puteà să urzească în jurul ei un vestmânt diafan de sărutări. Li sărutà încet, tăragănat, fruntea netedă, sprincenele îmbinate, tîm-

plele și obrații catifelați ca piersica. Li sărută apăsător ochii cari distilau venin și miere printre pleoapele adormite. Li sărută lung genele lăsate pudic în jos peste păcatul roșu al gurii. Li sărută pătimaș gura cu vorbe șăgalnice pe buze și cu mirodenii sub limbă. Li sărută trupul, tot trupul ei încins de văpaia desmierdărilor și care mirosează, în ascunzișuri, a smirnă și-a tămâie, ca odoarele bisericelor. Când își culcă capul între coapsele ei, ar fi vrut să nu se mai trezească, să ațipească, să moară așa, respirându-i aroma cărnei amestecată cu izul de busuioc al strugurilor zdrobiți. Și când, târziu, după miezul nopții, s'au găsit în pragul ușei, prinși unul de altul, înlănțuiți într'o supremă îmbrățișare, ar fi vrut să nu li se mai deslipească gurile niciodată, încleiate ca și mâinile, ca și gleznele, ca și hainele, de mustul dulce svântat pe dânșii.

Dar rugurile de vreascuri ardeau trosnind și pârâind. Limbi de flăcări lingeau cerul. Incendiul luminează noaptea ca ziua. Simțind-o că se sbate în brațele lui, o întrebă grăbit, precipitat:

— Mă iubești, Rada?

Nici de data asta însă Rada nu i-a răspuns. Reflexe stranii se jucau pe fața ei, în ochii ei. Gura părea că zâmbește. Privirile păreau

că-l cheamă. Cu degetul pe buze se deslipi, se depărtă, încet, de dânsul. În lumina jarului părea ea însăși o flacără vie. Pâlpâia de-alungul zidurilor, crește, tremură, se micșoră, din ce în ce mai vagă, din ce în ce mai mică, un muc de candelă, o dâră de fosfor, până ce, întreagă, se pierd în noapte.

Se făcuse de mult una cu întunericul și Manole tot mai vede locul pe unde dispăruse. Și pe muchea dealurilor nu se crăpase de ziuă încă, și cântecele și jocurile erau în toi, și în iatacul lui singuratec somnul nu i se lipise încă de pleoape, când un țipăt sălbatec, un țipăt spăimântător, un țipăt făcut dintr'o miie de țipete împreunate, a spart și-a străpuns bolta cerului. Cu părul vâlvoi Manole a sărit în mijlocul odăiei. Afară, sgomotele, chiotele, cântecele, tăcuseră. Nu se mai auzeau decât țipătul cumplit care se urcă și tremură neconținut în noapte ca șuerul de alarmă al unui vas care se îneacă. Repezindu-se la pistoalele încărcate, izbind ușa cu piciorul, Manole ieși în cerdac. Țăranii, muți, se uitau unul la altul. Nici unul nu se mișcă. O muiere ridică din umeri:

— S'or fi bătând țiganiii între dânsii!...
Bată-se!...

Ca într'o scăpărare de fulger el văzù șatra de lângă fântâna Robilor răscolată, încăe-

rată, scăldată în sânge... Rada!... Inebunit, urlă să vie slugile, să se strângă argații, să sară vătafii. Porunci oamenilor să ia topoare, securi, coase, tot ce le-o cădea mai repede în mâini. Și, puhoi, s'au rostogolit în vale.

Șatra eră pustie. Nici țipenie de om. Nici urmă de bătaie. Singur țipătul ascuțit, amarnic, care se ridică spre stele. Abia după ce-au ajuns la fântână, au găsit toată țigănimea strânsă roată în jurul ghizdelor. Căzuți pe brânci, bărbați, mueri, copii, de-a valma, urlau cum urlă haitele de lupi la lună. Un argat a sbierat, răstit:

— Ce este? Ce v'a apucat? Nu vă e rușine să vă bociti așa în fața boierului?

Un freamăt a străbătut țigănimea. O bătrână despletită, schilavă, a încercat să se ridice, s'a clătinat de câteva ori pe picioare și s'a prăbușit la pământ. O alta a putut să bâiguiască:

— Rada!...

Manole a gemut:

— Rada!... Unde-i Rada?

Toată țigănimea s'a văicărit după dânsul:

— Rada!... Rada!...

Dar nici unul nu i-a răspuns. Singură, o copilă, a izbutit să mărturisească printre sughituri:

— Rada... Rada a căzut în fântână.

A urmat o liniște de moarte. Se auzeà, departe, lătratul unui câine. Se auzeà pâl-pâirea stelelor. Apoi, mai aprige, mai desnă-dăjduite, țipete stridente, bocete sfâșietoare, au spart tăria. Ca și cum mărturisirea neașteptată ar fi redeschis zăgazarile durerii, țigani se tăvăleau în țărână, își sfâșiau hainele de pe dânșii, băteau pământul cu frunțile și cu pumnii. Un vânt de nebunie trecea asupra mulțimei. Nebunia se întindea ca molima. Manole răcnea porunci pe cari nu le auzeà nimeni. Argații dădeau iureș printre robii îngenunchiați. Țăranii se agățau fără rost, când de găleata, când de cumpăna fântânei. Coase, seceri, securi, sclipeau sinistru în întuneric. Biciurile se învârteau și plesneau peste capetele îngrozite. Intrebări, vaete, răspunsuri, se încrucișau în larma și vociferările deșarte:

— Cum a căzut? întrebau unii.

— Cine a văzut-o căzând? adăugau alții.

— Nimeni, boiarule!... Nimeni n'a văzut-o!... se jeluiu țigani, frângându-și mâinele.

— Atunci cine a aruncat-o?

— Cine a ucis-o?

— Nimeni!... Nimeni!... răspundeà înfricoșată țigătimea.

Glasul lui Manole răsună ca trâmbița de apoi:

— Dar Lae?... Unde e Lae al Vădanei?

Stupoarea i-a amuțit pe toți. Câțiva, răzleți, au încercat să afirme:

— Aici... Acolo... Erà... Trebuie să fie... Nu mai e!...

— Aaa!... Nu mai e?... Pe el atunci!

Cu pumnii încleștați pe mânerele pistoalelor, cu ochii în sânge, cu spume la gură, Manole își chemă argații:

— Vasile!... ia-ți câinii și cutreeră-mi pădurea... Nichifore!... aține-te cu-ai tăi pe valea Prutului... Ioane!... Tănase!... Vintilă!... Stane!... voi bateți hotarele... Vătafe!... fii cu ochii în patru. Nici unul să nu-ți scape. Intinde-i la pământ. Cincizeci... o sută de bice!... Bate-i!... Ucide-i!... Până ce-or mărturisi tot ce au în burtă și-or blăstămă și numele maicei care i-a fătat!...

Nemilostiv erà stăpânul. Sălbatecă porunca. Dar slugile nu crâcneau.

Doi câte doi, argații înșfăcau pe țigani de cap și de picioare. Cămeșile în zdrențe sburau de pe dânșii. Pe umerii goi, pe spinările goale, cădeau șuerând și miorlăind biciurile împletite. Trupurile se încolăceau, se încovrigau, ca slănina pusă pe jăratec. Ochii le ieșeau

din orbite. Bale amestecate cu sânge și țărână li se prelingeau printre gingii. Sângele țâșneă. Cărnurile sfârâiau.

Cu groază, cu oroare, am făcut un pas în lături. Am vrut să-mi acopăr fața cu mâinile. M'am izbit însă de speteaza scaunului. O durere vie m'a străpuns în coaste.

Buimăcit, uluit, ca omul care se trezește din beție și nu recunoaște nimic în jurul lui, m'am uitat în preajmă. Lumânările erau pe sfârșite. O feștilă sfârâia într'un sfeșnic. Conu Manole mă privea țintă. Urmă, amar:

— Ei, vezi, măi băete ce ți-e și cu noi! Eu «bonjuristul», eu revoluționarul, mi-am bătut robii. Ce vrei! In omul cel mai bun dormitează o fiară. Dar mi-te în noi, păcătoșii! Toate au fost însă de prisos. Degeaba i-am bătut pe rudă, pe sămânță. N'a fost chip să le descleștez gura. N'a fost chip să le smulg o mărturisire. Rada și-a dus cu ea taina în mormânt. In trupul ei, cald încă de desmierdările mele și făcut pentru marea bucurie a vieții, a duhnit moartea și-au colcăit viermii. . .

Boierul tăcù.

Lumânările sfârâiau și se stingeau una câte una, în candelabre. Umbre mari și grele

cădeau din grinzile bagdadiei. Se lăsau peste fruntea bătrânului, și-o apăsau treptat, insistent, ca lespezile mormintelor. Credeam c'o să ațipească.

S'a scuturat însă, brusc. Și-a îndreptat umerii. Și-a ridicat fruntea. Cu ochii în extaz a continuat:

— Numai trupul, însă, măi băete!

Fiindcă în urma ei, după șaptezeci de ani aproape, pot să spun și eu cu poetul pe care mi l-ai citit într'o seară:

*J'ai gardé la forme et l'essence divine,
De mes amours décomposés.*

L-am lăsat să-și rumege în tăcere durerea și extazul. Nu l-am mai întrebat. Nu l-am mai întrerupt. Dela el singur, târziu, mult mai târziu, a încheiat simplu, trăgănat, liniștit:

— N'am mai văzut-o... A doua zi, cum alții se duc la cimitiruri, eu m'am dus în cramă să revăd măcar urma locului unde am avut-o... Am găsit strugurii pe jumătate zdrobiți și o balercă pe trei sferturi plină. E tot ce-mi mai rămâneă dela dânsa! Am pus să se strângă, până la ultima picătură, tot mustul din călcătoare. Mi-au ieșit trei balerci de vin. Le-am îngrijit ca ochii din cap. Le-am păstrat cu sfințenie. E vinul meu

de viață lungă. Bea-l, măi copchile... Uite,
a mai rămas de-un lat de palmă pe fundul
sticlei... N'o să te mai întâlnești cu vin ca
ăsta. Miroase a smirnă și-a tămâe, ca trupul
Radei. A fiert în lacrimile mele... In dra-
gostea mea... In sângele ei

REGIA M. O.,
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1931

